

**UCHWAŁA NR LI/296/2024
RADY POWIATU W SIEDLCACH**

z dnia 1 marca 2024 r.

**w sprawie przyjęcia Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Siedleckiego na
lata 2024-2027**

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 7 i art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. 2024 poz. 107) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840 z późn.zm.) Rada Powiatu w Siedlcach uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Siedleckiego na lata 2024-2027 zaopiniowany pozytywnie przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu w Siedlcach.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady Powiatu

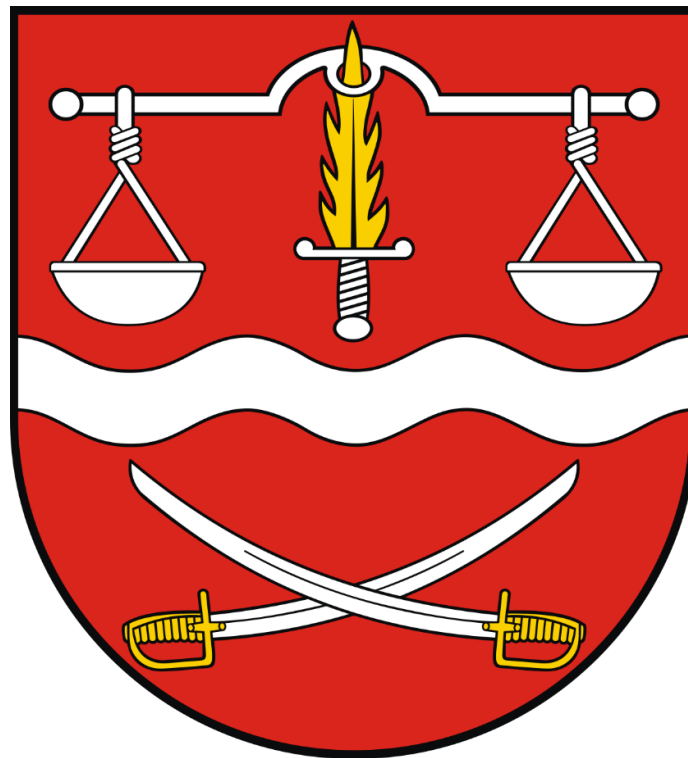
Marek Gorzala

Załącznik do uchwały Nr LI/296/2024

Rady Powiatu w Siedlcach

z dnia 1 marca 2024 r.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Siedleckiego na lata 2024-2027

Opracowanie:

Starostwo Powiatowe w Siedlcach

Wydział Rozwoju

oraz

EKO-GEO GLOB Rafał Modrzejewski

Siedlce 2024r.

Spis treści

1. WSTĘP	4
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	4
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	5
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	13
4.1. <i>Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....</i>	<i>13</i>
4.2. <i>Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu .....</i>	<i>16</i>
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	18
5.1. <i>Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu .....</i>	<i>18</i>
5.1.1. <i>Charakterystyka ogólna powiatu siedleckiego .....</i>	<i>18</i>
5.1.2. <i>Zarys historii obszaru powiatu.....</i>	<i>21</i>
5.1.3. <i>Krajobraz kulturowy.....</i>	<i>31</i>
5.1.4. <i>Zabytki objęte prawnymi formami ochrony .....</i>	<i>52</i>
5.1.4.1. <i>Obiekty wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Mazowieckiego .....</i>	<i>52</i>
5.1.4.2. <i>Zabytki ruchome .....</i>	<i>56</i>
5.1.4.3. <i>Zabytki archeologiczne.....</i>	<i>56</i>
5.1.5. <i>Dziedzictwo niematerialne .....</i>	<i>57</i>

5.1.6.	<i>Muzea i zabytki w zbiorach muzealnych .....</i>	59
5.1.7.	<i>Gminne ewidencje zabytków.....</i>	60
5.1.8.	<i>Zabytki nieruchome Samorządu Powiatu Siedleckiego.....</i>	62
6.	<i>OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ .....</i>	64
7.	<i>ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE .....</i>	66
7.1.	<i>Priorytety i kierunki działań powiatowego programu opieki .....</i>	66
7.2.	<i>Działania powiatowego programu opieki nad zabytkami .....</i>	67
8.	<i>INSTRUMENTARIUM REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....</i>	72
9.	<i>ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI .....</i>	72
10.	<i>ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....</i>	73
11.	<i>REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ POWIAT ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW.....</i>	84
	<i>LITERATURA.....</i>	85
	<i>ZAŁĄCZNIK NR I – WYKAZ ZABYTKÓW UJĘTYCH W REJESTRZE ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO.....</i>	87
	<i>Aneks nr 1 - Wykaz zabytków nieruchomych .....</i>	87
	<i>Aneks nr 2 - Wykaz zabytków archeologicznych.....</i>	95
	<i>Aneks nr 3 - Wykaz zabytków ruchomych .....</i>	96
	<i>SPIS TABEL, WYKRESÓW, RYSUNKÓW.....</i>	104

1. Wstęp

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami jako dokument o charakterze strategicznym stanowi podstawę dla określenia – w perspektywie czterech lat – zasadniczych kierunków działań i zadań mających na celu zachowanie lokalnego środowiska kulturowego, a także w miarę możliwości poprawy jego stanu. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych przedsięwzięć dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Realizacja założeń Programu przyczyni się do współpracy między samorządem powiatowym, samorządami gminnymi, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Współpraca ta, prowadzona dotychczas oraz rozwijana w kolejnych latach, powinna przynieść lokalnej społeczności wymierne korzyści – zachowanie naszego dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.

Program ma na celu wskazywać konieczne do wykonania zadania i sugerować sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych.

Główną ideą Programu jest wyznaczenie kierunków działań pozwalających osiągnąć odczuwalną i akceptowaną społecznie poprawę w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie powiatu siedleckiego. Niezwykle ważnym jest, aby działania czynione w tych kierunkach były wykonywane przy czynnym i świadomym współudziale społeczności lokalnej. Obowiązkiem samorządu powiatu jest z kolei podnoszenie świadomości społecznej w zakresie opieki nad zabytkami oraz efektywne usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki, jak również tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami są przepisy wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840, ze zm.). Zapis w ustawie mówi jasno, że zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Program ma na celu, w szczególności:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,

- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Program jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu i gminy (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Podstawę prawną sporządzenia powiatowego programu opieki nad zabytkami stanowią trzy poniższe ustawy:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 ze zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa narodowego w Polsce (art. 5), stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (art. 6 ust. 1), wskazuje, że ochrona środowiska (w tym zabytków) jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela (art. 86).

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce, określa politykę zarządzania zabytkami oraz wyznacza główne zadania państwa oraz obywateli.

Ustawa określa obowiązki Starosty odnoszące się do kwestii dotyczącej zabytków na terenie powiatu.

Art. 12 - starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Art. 50 ust. 3 – w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. W przypadku, gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.

Art. 71 ust. 1 i ust 2 - zakładają sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku przez osoby fizyczne lub jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Art. 81 - określa możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zgodnie z art. 77 może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego,

- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru,
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Art. 103 - określa wyłączne kompetencje starosty w zakresie powoływania **społecznych opiekunów zabytków**. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora starosta ustanawia społecznych opiekunów zabytków lub cofa takie ustanowienie. Równocześnie starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków. Osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków, natomiast osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna.

Społeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach.

Ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz.U. 2022 poz. 1526, ze zm.)

W ustawie zostały określone zadania publiczne powiatu o charakterze ponadgminnym. Art. 4 ust. 1, punkt 7 nakłada na powiat zadania w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Dodatkowe uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawierają m.in.:

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. 2023 poz. 977, ze zm.)

Ustawa precyzuje, co powinno być uwzględniane podczas sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także ustaleniach lokalizacji inwestycji celu publicznego. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym należy uwzględnić wymagania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz.U. 2023 poz. 682, ze zm.)

Ustawa traktuje zabytki w sposób szczególny i podkreśla fakt, że obiekt budowlany należy projektować i budować, zapewniając ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. 2022 poz. 2556, ze zm.)

Ustawa wskazuje, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych. Dodatkowo ustanawia, iż prognoza oddziaływania na środowisko, sporządzana przy okazji opracowywania: polityk, strategii, planów lub programów powinna: określać, analizować i oceniać przewidywane, znaczące oddziaływanie na środowisko, a także zabytki.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. 2023 poz. 1336, ze zm.)

Ustawa określa m. in. procedury dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską. Wojewódzki Konserwator Zabytków wydaje zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów z terenów nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U. 2023 poz. 344, ze zm.)

Ustawa stanowi, że jednym z celów publicznych jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz precyzuje, jakie działania wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zgodnie z zapisami Ustawy sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków oraz cmentarzy ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz.U. 2020 poz. 194, ze zm.)

W rozumieniu niniejszej ustawy działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Ustawa określa, że sprawowanie opieki nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury oraz, że prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t.j. Dz.U. 2023 poz. 571, ze zm.)

Ustawa informuje, że jednostki samorządu terytorialnego mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe/stowarzyszenia.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zawierają:

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz.U. 2022 poz. 385, ze zm.)

Ustawa zawiera zapisy o przechowywaniu, zabezpieczaniu i udostępnianiu zabytków. Ustawa wskazuje, iż Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określa, w drodze rozporządzenia, zakres, formy i sposób ewidencjonowania zabytków w muzeach.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz.U. 2022 poz. 2393, ze zm.)

Biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy, które zawiera:

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz.U. 2020 poz. 164, ze zm.)

Narodowy zasób archiwalny służy nauce, kulturze, gospodarce narodowej oraz potrzebom obywateli. Nadzór nad narodowym zasobem archiwalnym sprawuje Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

Inne akty wykonawcze (przedstawione chronologicznie):

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 roku Nr 71, poz. 650),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706),

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 roku Nr 102, poz. 1066),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. 2020 poz. 1901),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku Nr 212. poz. 2153),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wywozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2011 roku Nr 50, poz.256).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 roku Nr 89, poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2021 poz. 81).

Dotacje

Zgodnie z art. 50 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840, ze zm.), w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. W przypadku, gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków być: przejęty przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, w drodze decyzji, na własność Skarbu Państwa, z przeznaczeniem na cele kultury, oświaty lub turystyki, za odszkodowaniem odpowiadającym wartości rynkowej tego zabytku. Ustawodawca w art. 81 dopuszcza możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Zgodnie z zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840, ze zm.) formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Rejestr zabytków prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Z wnioskiem o taki wpis, w świetle obowiązującej ustawy, może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Takich wniosków nie mogą składać użytkownicy zabytku oraz organy powiatu i gminy. Wojewódzki Konserwator Zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Dla sprawowania skutecznej ochrony zabytków nieruchomych, szczególnie wpisanych do rejestru, Wojewódzki Konserwator Zabytków ma w związku z tym możliwość podejmowania działań ochronnych także w stosunku do terenów położonych wokół zabytków. W stosunku do obiektów objętych prawomocną decyzją o wpisie do rejestru zabytków zachodzi obowiązek uzyskiwania pozwoleń Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wszelkie prace, które mają wpływ na stan, postać lub sposób użytkowania zabytku. Pozwolenia te nie zwalniają właściciela obiektu od obowiązku uzyskania innych pozwoleń wymaganych prawem, ale brak pozwolenia konserwatorskiego czyni inne uzgodnienia nieskutecznymi.

Informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru oraz o ostatecznym zakończeniu tego postępowania Wojewódzki Konserwator Zabytków przekazuje niezwłocznie właściwemu staroście.

Zabytki nieruchome, rejestrowe, powinny być oznaczone wzorem znaku informacyjnego, który przedstawiony jest poniżej. Za jego umieszczenie odpowiedzialny jest Starosta danego powiatu. Wzór znaku został ustanowiony w Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r.

Rysunek 1. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.

Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa

Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego na podstawie decyzji wydanej przez Ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu. Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Rysunek 2. Logo pomnika historii.

Park kulturowy

Utworzenie parku kulturowego zależy od inicjatywy i decyzji rady gminy. Rada gminy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy. Na obszarze parku kulturowego mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia, dotyczące w szczególności prowadzenia robót budowlanych oraz działalności handlowej, usługowej, przemysłowej i rolniczej, zmiany sposobu użytkowania zabytków nieruchomych, składowania bądź magazynowania odpadów oraz umieszczania tablic, napisów i ogłoszeń reklamowych.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Siedleckiego na lata 2024-2027, jest spójny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach poniżej:

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 (Uchwała Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2023 r.)

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju,

cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (Uchwała Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r.)

Znaczenie dokumentu w kontekście programu opieki nad zabytkami jest ważne, gdyż jednym z ustawowych celów programów opieki nad zabytkami jest włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.

Celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie.

Koncepcja kładzie nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Dokument formułuje również zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa. Uwzględnia także problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu;
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na obszarach o niższym reżimie ochronnym;
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.)

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (SRKS) stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020.

Głównym celem SRKS jest zatem wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

4.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Siedleckiego na lata 2024-2027 wykazuje spójność z programami o charakterze wojewódzkim, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2030+ (Uchwała nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r.)

Kwestia opieki nad zabytkami jest traktowana w Strategii w szerszym kontekście wykorzystania dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gospodarczego oraz poprawy jakości życia. Dbłość o zabytki ma wpłynąć na zwiększenie zainteresowania turystów. W Strategii wyznaczono obszary działań. Jeden z nich to KULTURA I DZIEDZICTWO, a jego cel rozwoju określono następująco: Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia.

W dokumencie wskazano kierunki działań oraz działania spójne z przedmiotowym opracowaniem.

Kierunek działań: Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu

Działania:

- Poprawa atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory przyrodnicze (w szczególności w obszarach pasm turystycznych).
- Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej oraz tworzenia nowych produktów turystycznych.
- Ochrona spuścizny kulturowej regionu (materialnej i niematerialnej).
- Rozwój systemu obsługi turystów (zaplecza turystycznego i systemu informacji turystycznej).

Kierunek działań: Upowszechnianie kultury i twórczości

Działania:

- Rozwój zaplecza instytucjonalnego kultury i digitalizacja zasobów.
- Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej regionu.
- Wspieranie edukacji kulturalnej i artystycznej.

Kierunek działań: Kreowanie miast jako centrów aktywności kulturalnej

Działania:

- Wykorzystywanie ośrodków miejskich do tworzenia i promowania kultury.
- Promowanie Warszawy jako europejskiego ośrodka kultur.

Kierunek działań: Wspieranie rozwoju sektora kreatywnego

Działania:

- Wspieranie inicjatyw gospodarczych w sektorze kreatywnym.

Kierunek działań: Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej

Działania:

- Wspieranie przedsiębiorczości w obszarze kultur.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022– 2025 (Uchwały nr 1721/267/21 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 26 października 2021 r.)

W Programie opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim na lata 2022-2025 przyjęto, że w okresie 2022–2025 będzie kontynuowana misja z lat 2018–2021, która brzmi: podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim.

Wizja strategiczna Programu opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim na lata 2022-2025:

„Po okresie funkcjonowania Programu opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022 – 2025

w województwie zauważalnie polepszyła się opieka nad zabytkami. Powstało forum gminnych specjalistów opieki nad dziedzictwem kulturowym, podnoszące wiedzę i integrujące środowisko w celu wymiany doświadczeń. Coraz lepiej znane i zadbane dziedzictwo regionu jest powodem dumy lokalnych społeczności. Zauważalnie wzrosła świadomość roli i znaczenia tradycji i zabytków kultury materialnej. Zadbane o udokumentowanie mazowieckiego dziedzictwa XX wieku, które w poprzednim okresie nie było wystarczająco znane ani doceniane. Przedstawiciele samorządów i prywatni właściciele zabytków są coraz bardziej świadomi swoich obowiązków związanych z opieką nad nimi. Wzrosła też znajomość narzędzi pomagających zachować ich wzorowy stan. Szczególnie narażone na utratę elementy dziedzictwa niematerialnego coraz częściej znajdują oddanych kontynuatorów.”

W Programie wskazano trzy obszary strategiczne – tj. „obszary koncentracji działań” odpowiadające zidentyfikowanym kluczowym problemom:

- Obszar strategiczny A: Edukacja kształtująca świadomość i postawy – odpowiada na kluczowy problem zdefiniowany jako niewystarczająca świadomość wartości dziedzictwa wśród interesariuszy, niewłaściwe postawy interesariuszy wobec dziedzictwa. W ramach tego obszaru wyznaczono dwa cele:
  - Cel strategiczny A.1. Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków.
  - Cel strategiczny A.2. Kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem.
- Obszar strategiczny B. Optymalizacja systemu dostępu do środków - odpowiada na kluczowy problem zdefiniowany jako potrzeba dalszej optymalizacji dostępu do środków finansowych na opiekę nad zabytkami. W ramach tego obszaru wyznaczono następujące cele:
  - Cel strategiczny B.1. Zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich.
  - Cel strategiczny B.2. Dbłość o zabytki własne województwa.

- Obszar strategiczny C. Skuteczne narzędzia działania - odpowiada na kluczowy problem zdefiniowany jako potrzeba dalszego doskonalenia narzędzi działania w zakresie opieki nad zabytkami. W każdym z trzech obszarów strategicznych wyznaczono cele strategiczne, które będą realizowane poprzez przedsięwzięcia strategiczne. W ramach tego obszaru wyznaczono następujące cele strategiczne:
  - Cel strategiczny C.1. Ograniczanie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa.
  - Cel strategiczny C.2. Wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu

5.1.1. Charakterystyka ogólna powiatu siedleckiego

Powiat siedlecki położony jest we wschodniej części województwa mazowieckiego. Powierzchnia powiatu wynosi 1 603 km², z czego zdecydowaną większość stanowią użytki rolne. Główny ośrodek administracyjny oraz siedzibę władz powiatu stanowi miasto Siedlce, oddalone od Warszawy o 93 km, od Lublina o 123 km oraz od Białegostoku o 150 km.

Mimo, iż siedzibą powiatu jest miasto Siedlce, nie wchodzi ono w jego skład gdyż samo stanowi powiat grodzki zarządzany przez prezydenta.

W skład powiatu wchodzi 13 jednostek administracyjnych: 1 miasto i gmina – Mordy oraz 12 gmin wiejskich – Domanice, Korczew, Kotuń, Mokobody, Paprotnia, Przesmyki, Siedlce, Skórzec, Suchożebry, Wiśniew, Wodynie oraz Zbuczyn.

Powiat siedlecki graniczy z następującymi powiatami:

- z powiatem mińskim, woj. mazowieckie,
- z powiatem węgrowskim, woj. mazowieckie,
- z powiatem sokołowskim, woj. mazowieckie,
- z powiatem łosickim, woj. mazowieckie,
- z powiatem garwolińskim, woj. mazowieckie,
- z powiatem łukowskim, woj. lubelskie,
- z powiatem bialskim, woj. lubelskie,
- z powiatem siemiatyckim, woj. podlaskie.

Użytki rolne zajmują ok. 77,5% powierzchni powiatu. Grunty orne stanowią 70,8% użytków rolnych, 24,7% – łąki i pastwiska, ok. 0,8% – sady, a ok. 3,6% pozostałe grunty rolne. Gleby dobre (kl. II-III) stanowią 17,7% powierzchni użytków rolnych, gleby średnie (kl. IV) – 43,6%, gleby słabe (kl. V-VI) – 38,7%. Na terenie powiatu funkcjonuje około 15 tys. gospodarstw rolnych. Ich średnia wielkość wynosi 9 ha, jednak powierzchnia aż 40% wszystkich gospodarstw nie przekracza 5 ha. Gospodarstwa o powierzchni 5-10 ha stanowią około 30%, 10-20 ha – 20%, zaś powyżej 20 ha – 5%. Lasy zajmują około 18% powierzchni powiatu, a 72% z nich to lasy niepaństwowe. Warunki przyrodnicze, jakość gleb oraz wieloletnie tradycje rodzinne doprowadziły do wykształcenia się pewnego modelu produkcji rolnej charakterystycznego dla regionu. W produkcji roślinnej dominuje uprawa zbóż i ziemniaków, zaś w produkcji zwierzęcej hodowla trzody chlewnej i bydła mlecznego.

Środowisko przyrodnicze oraz prawne formy ochrony przyrody

Z punktu widzenia geograficznego teren powiatu leży na obszarze podprovincji Nizin Środkowopolskich i należy do mniejszej jednostki – Niziny Południowopodlaskiej. Teren powiatu był dwukrotnie kształtowany przez lodowiec. W efekcie zlodowacenia południowopolskiego powstały pokłady gliny zwałowej, piasków i żwirów. Obecnie cechy rzeźby terenu są wynikiem zlodowacenia środkowopolskiego, przede wszystkim stadiałowi warciańskiemu tego zlodowacenia.

Pod względem klimatycznym obszar powiatu siedleckiego wchodzi w skład mazowiecko – podlaskiego regionu klimatycznego o cechach przejściowych między morskim i kontynentalnym. Na trasie między Warszawą i Siedlcami, w rejonie Kałuszyna przebiega wyraźna granica między środkową i wschodnią dzielnicą klimatyczną.

Powierzchnia obszarów chronionych na terenie powiatu wynosi 36 349,54 ha co stanowi 22,67% powierzchni powiatu. Wykaz obszarów chronionych na terenie powiatu:

- rezerwat przyrody Przekop,
- rezerwat przyrody Dębniak,
- rezerwat przyrody Kaliniak,
- rezerwat przyrody Gołobórz,
- rezerwat przyrody Kulak,
- rezerwat przyrody Stawy Broszkowskie,
- rezerwat przyrody Dąbrowy Seroczyńskie,
- rezerwat przyrody Stawy Siedleckie,
- rezerwat przyrody Klimonty,
- rezerwat przyrody Toczna,
- Nadbużański Obszar Chronionego Krajobrazu,
- Siedlecko-Węgrowski Obszar Chronionego Krajobrazu,
- Miński Obszar Chronionego Krajobrazu,

- Łukowski Obszar Chronionego Krajobrazu,
- Nadbużański Park Krajobrazowy,
- Obszar natura 2000 – Dąbrowy Seroczyńskie,
- Obszar natura 2000 – Ostoja Nadbużańska,
- Obszar natura 2000 – Ostoja Nadliwiecka,
- Obszar natura 2000 – Rogoźnica,
- Obszar natura 2000 – Dzwonecznik w Kisielanach,
- Obszar natura 2000 – Gołobórz,
- Obszar natura 2000 – Dolina Liwca,
- Obszar natura 2000 – Dolina Dolnego Bugu,
- Obszar natura 2000 – Dolina Kostrzyna,
- Obszar natura 2000 – Lasy Łukowskie,
- 101 pomników przyrody,
- 13 użytków ekologicznych [13].

Sieć komunikacyjna

Przez powiat siedlecki przebiega kilka głównych szlaków komunikacyjnych, w tym dwa strategiczne szlaki Zachód – Wschód, tj. kołowy: droga krajowa nr 2 Terespol – Świecko i kolejowy Berlin – Moskwa. Dobrze rozbudowana sieć połączeń drogowych i kolejowych pozwala na dogodne połączenia komunikacyjne Siedlec z Warszawą (odległość 92 km), Terespołem (101 km), Białymstokiem (146 km), Lublinem (123 km). Obecnie na terenie powiatu powstaje autostrada A-2.

Na terenie powiatu siedleckiego istnieje 1 492,5 km dróg, w tym:

- 86,8 km dróg krajowych: nr 2 granica państwa – Świecko – Pniewy – Poznań – Konin – Warszawa – Siedlce – Terespol – granica państwa, nr 63 granica państwa – Węgorzewo – Giżycko – Pisz – Kisielnica – Łomża – Zambrów – Ceranów – Sokołów Podlaski – Siedlce – Łuków – Radzyń Podlaski – Wisznice – Sławatycze – granica państwa;
- 77,1 km dróg wojewódzkich: nr 696 Węgrów – Chodów, nr 698 Siedlce – Łosice – granica województwa, nr 803 Siedlce – granica województwa, nr 802 Mińsk Mazowiecki. – Seroczyn;
- 645 km dróg powiatowych, na których zlokalizowanych jest 35 obiektów mostowych o długości 478,3 mb;
- 662,1 km dróg gminnych.

Przez teren powiatu przechodzą następujące linie kolejowe:

- Linia kolejowa nr 2 Warszawa Centralna – Terespol;
- Linia kolejowa nr 31 Siedlce – Siemianówka;
- Linia kolejowa nr 55 Siedlce – Sokołów Podlaski (zamknięta).

5.1.2. Zarys historii obszaru powiatu

Zanim powstał powiat

W przeszłości teren powiatu siedleckiego wchodził w skład różnych jednostek administracyjnych. Tu w średniowieczu zbiegały się granice Mazowsza, Podlasia wchodzącego w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego i Małopolski.

Za czasów I Rzeczypospolitej, obszar należący obecnie do powiatu siedleckiego wchodził w skład aż pięciu różnych ziem, należących do trzech różnych województw. Od 1529 r. w skład województwa mazowieckiego wchodziły m.in.: Wodynie i Seroczyn należące do ziemi czerskiej oraz Kotuń, Skórzec i Żeliszew z ziemi liwskiej wchodzące wcześniej w skład Księstwa Mazowieckiego.

Siedlce, Domanice, Zbuczyn i Wiśniew leżały w ziemi łukowskiej, która stanowiła najbardziej północną część województwa sandomierskiego od 1471 r. lubelskiego wchodzących w skład Małopolski.

Mordy, Suchożebry, Korczew, Paprotnia, Przesmyki i Mokobody należały do ziemi drohickiej a Łosice i Sarnaki do ziemi mielnickiej stanowiących południowo-zachodnią część województwa podlaskiego. Po unii lubelskiej w 1569 roku, ziemia drohicka została odłączona od Litwy, a włączona w skład Królestwa Polskiego.

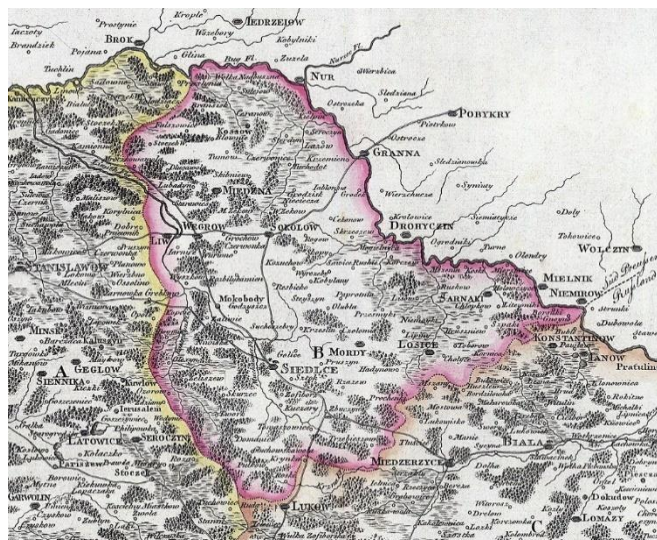
Należy przypomnieć, że przez wieki granica między Polską a Litwą przebiegała wzdłuż rzeki Liwiec, była też ona granicą między Mazowszem a Podlasiem.

Teren powiatu był miejscem ścierania się różnych kultur i narodowości. Od strony południowo-wschodniej były to plemiona ruskie, od zachodu docierali tu osadnicy z Mazowsza a od północy Jaćwingowie, a od połowy XIII wieku Litwini. Pozostałością po dawnych mieszkańcach są zachowane do dziś nazwy niektórych miejscowości np. Stok Lacki i Stok Ruski.

Przed III rozbiorem na północ od Siedlec, pod wsią Chodów, przy ujściu Muchawki do Liwca zbiegały się granice trzech województw: lubelskiego, mazowieckiego i podlaskiego, oraz granice trzech ziem: liwskiej, łukowskiej i drohickiej. Wieś Strzała leżała w województwie lubelskim, Chodów w województwie podlaskim, a Niwiski i Wyłazy w województwie mazowieckim.

Geneza powstania powiatu siedleckiego

21 marca 1796 r. na mocy postanowień III rozbioru Polski, Siedlce i okolice znalazły się na terenie zaboru austriackiego. Obszar ten nazwano Galicją Zachodnią lub Nową Galicją. Kilka miesięcy później, 18 lipca 1796 r. Siedlce stały się siedzibą cyrkułu siedleckiego (jednostki administracyjnej monarchii austriackiej). Ciekawostką jest fakt, że siedziba cyrkułu mieściła się początkowo w Łukowie.

Rysunek 3. Mapa cyrkulu siedleckiego z 1803 r.

Źródło: Mapa Nowej Galicji - karta nr 3 - cyrkuly: wiazowieński, siedlecki, bialski, chełmski i lubelski.

W 1803 r. cyrkuł siedlecki podzielono na okręgi (Kreise) znajdujące się w: Siedlcach, Garwolinie i Stanisławowie. Sześć lat później na mocy postanowień traktatu pokojowego w Schönbrunn zawartego 14 października 1809 r. między napoleońską Francją a Austrią doszło do zmian administracyjnych w dawnym Cesarstwie austriackim. 14 października 1809 r. tereny Galicji Zachodniej włączono w skład Księstwa Warszawskiego.

Kilka miesięcy później 17 kwietnia 1810 r. dokonano kolejnej zmiany administracyjnej, tworząc w Siedlcach stolicę departamentu siedleckiego, jednego z dziesięciu w Księstwie. Na czele departamentu stał prefekt pochodzący z nominacji księcia warszawskiego, czyli króla saskiego Fryderyka Augusta I. Miał on pełnię władzy administracyjnej i policyjnej, spod jego kompetencji wyłączone były tylko sprawy wojskowe i sądownictwo. Przy prefektach istniały rady prefekturalne.

Departament siedlecki podzielono na 9 powiatów: bialski, łosicki, łukowski, radzyński, siedlecki, włodawski, żelechowski, węgrowski i garwoliński. Po raz pierwszy w historii pojawiła się wówczas nazwa powiat siedlecki. Na przestrzeni dziejów jego granice ulegały wielokrotnym zmianom. Na czele powiatu stał podprefekt, a na czele miasta – burmistrz.

Po klęsce Napoleona w wojnie z Rosją i likwidacji Księstwa Warszawskiego na mocy postanowień Kongresu wiedeńskiego w 1815 r. utworzono Królestwo Polskie połączone unią personalną z cesarstwem rosyjskim.

16 stycznia 1816 r. Siedlce zostały stolicą województwa podlaskiego, jednego z ośmiu, na jakie podzielono Królestwo. Teren województwa podzielono na obwody: siedlecki, łukowski, bialski i radzyński, a te z kolei na powiaty. W skład obwodu siedleckiego wchodziły wówczas dwa powiaty: siedlecki i węgrowski. W świadomości społecznej Siedlce stały się wówczas stolicą Podlasia. Pogląd

ten jest żywy po dziś dzień, choć jak ukazano powyżej miasto nie miało nic wspólnego z historycznym czy też geograficznym Podlasiem.

Województwo podlaskie zlikwidowano w marcu 1837 r. w ramach akcji represji po powstaniu listopadowym i likwidacji odrębności Królestwa od Cesarstwa Rosyjskiego. Powstała wówczas gubernia podlaska ze stolicą w Siedlcach.

Gubernię podlaską zlikwidowano w styczniu 1845 r. przyłączając jej tereny do guberni lubelskiej, w której skład weszło wówczas osiem powiatów: lubelski, krasnostawski, hrubieszowski, zamojski, siedlecki, łukowski, bialski i radzyński.

Podczas powstania styczniowego w latach 1863-1864 władze powstańcze powróciły do podziału administracyjnego kraju z 1816 r. na 8 województw, a te z kolei na powiaty i okręgi dzieląc gubernię lubelską na dwie jednostki administracyjne, czyli województwo podlaskie i lubelskie. Pierwsze z nich podzielono na powiaty: siedlecki, bialski, łukowski i radzyński te z kolei dzieliły się na okręgi. Nowy podział administracyjny miał usprawnić organizację terenową władz powstańczych.

W grudniu 1866 r. wydano kolejny ukaz carski dotyczący zmian w podziałach terytorialnych kraju. Wprowadzał on nowy podział administracyjny kraju zwiększając liczbę guberni z 5 do 10, a powiatów z 39 do 85. Od 1 stycznia 1867 r. Siedlce ponownie zostały stolicą guberni, tym razem siedleckiej. Podzielono ją na dziewięć powiatów: siedlecki, węgrowski, sokołowski, konstantynowski, bialski, włodawski, radzyński, łukowski i garwoliński. Należy zaznaczyć, że zmniejszono wówczas znacznie powiat siedlecki tworząc z jego północnej części powiat sokołowski a kilkanaście gmin włączono do powiatu węgrowskiego.

Po wspomnianym podziale w składzie powiatu siedleckiego pozostało 17 gmin: Czuryły, Domanice, Jasionka, Jastrzębie, Królowa Niwa, Krześlin, Mordy, Niwiski, Pióry, Stara Wieś, Skórzec, Skupie, Tarków, Wiśniów (obecnie Wiśniew), Wodynie, Zbuczyn i Żeliszew. Gminę Jastrzębie skasowano jeszcze przed I wojną światową.

Rysunek 4. Mapa powiatu siedleckiego w 1907 r.

Źródło: J. Bazewicz, Atlas geograficzny ilustrowany Królestwa Polskiego, Warszawa 1907.

Gubernia siedlecka istniała do lipca 1912 r., kiedy to zlikwidowano ją a jej tereny włączono do nowopowstałej guberni chełmskiej oraz do guberni lubelskiej i łomżyńskiej. Powiat siedlecki wszedł wówczas w skład guberni lubelskiej.

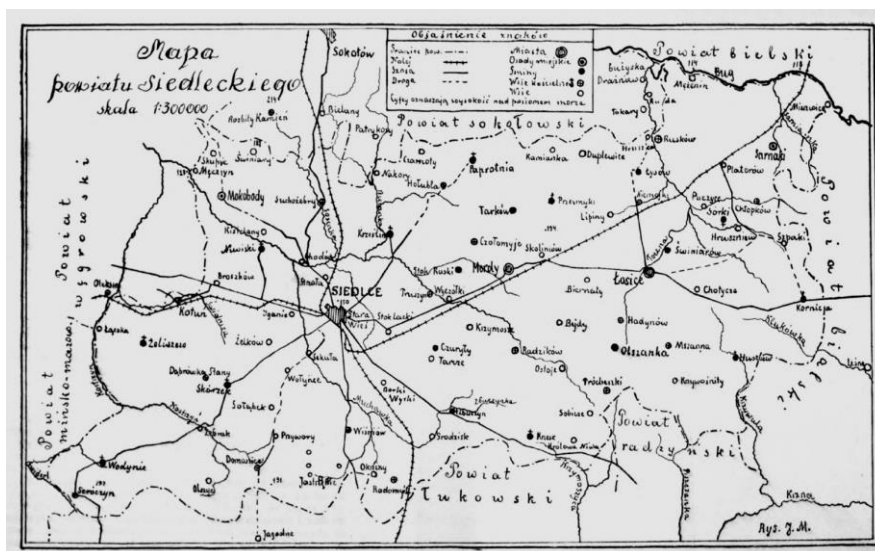
W czasie I wojny światowej powiat siedlecki znalazł się w niemieckich strukturach okupacyjnych w Generalnym Gubernatorstwie Warszawskim złożonym z 11 gubernatorstw wojskowych, wśród nich

siedleckiego. Władze niemieckie zlikwidowały wcześniejszy podział rosyjski na gubernie. Zachowały natomiast istniejący dwustopniowy podział terytorialny na powiaty i gminy. Na czele powiatu stał Kreisschef. W 1917 r. z gminy Mordy wydzielono miasto Mordy, a z pozostałych wsi tej gminy utworzono gminę Stok Ruski.

W okresie II Rzeczypospolitej powiat siedlecki należał do utworzonego 2 sierpnia 1919 r. województwa lubelskiego. Był jednym z większych powiatów w Polsce, zajmował bowiem obszar 1987 km², czyli 198 700 ha. Równocześnie omawiany region należał do słabo zurbanizowanych obszarów Polski. Omawiany obszar zaliczano do tzw. Polski B.

Region ten był typowo rolniczy, wykazujący zdecydowaną przewagę ludności wiejskiej. W 1921 r. według spisu powszechnego powiat siedlecki liczył 1287 km², składał się z 16 gmin i 478 miejscowości (w tym trzech miast). Zamieszkiwało go 96 463 osób (z czego w miastach 33 844 osoby czyli 34,5%, a na wsi 64 519 osób czyli 64,5%). Gęstość zaludnienia wynosiła 76,5 osoby na 1 km². Natomiast według kolejnego spisu powszechnego z 1931 r. na terenie powiatu mieszkało 151.455 mieszkańców, z czego w miastach 45 240 osób (29,9%) a na wsiach 106 215 (69,1%).

Przemysł w powiecie siedleckim ograniczał się do: jednej garbarni, dwóch cementowni, trzech młynów parowych, niewielkiej liczby młynów wodnych, wiatraków i cegielni. Zakłady były małe i zatrudniały niewielką liczbę robotników. Największym ośrodkiem przemysłowym były Siedlce, z dobrze rozwiniętym przemysłem metalowym, rolno-spożywczym, budowlanym i dużą liczbą niewielkich zakładów rzemieślniczych.

Rysunek 5. Mapa powiatu siedleckiego w 1935 r.

Źródło: Powiat siedlecki, pod red. Czesława Górskiego, Siedlce 1935.

Sieć dróg na terenie powiatu była rozłożona nierównomiernie. Ogółem w powiecie siedleckim było 235,3 km dróg. Przez teren powiatu przechodziło kilka szos o znaczeniu ponad lokalnym: Warszawa - Siedlce - Brześć, Siedlce - Łuków - Radzyń Podlaski - Lublin, Siedlce - Sokołów Podlaski - Małkinia,

Siedlce - Łosice - Siemiatycze - Białystok, Siedlce - Mokobody - Węgrów - Wyszków, Siedlce - Domanice. Przez obszar ten przebiegało również kilka linii kolejowych: Warszawa - Siedlce - Łuków - Biała Podlaska - Terespol - Brześć, Siedlce - Czeremcha, Siedlce - Małkinia, Siedlce - Łuków - Lublin.

Starostwo Powiatowe w Siedlcach powstało na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji powiatowych władz administracyjnych I instancji na obszarze byłego zaboru rosyjskiego oraz rozporządzeń wykonawczych. Zakończyło działalność we wrześniu 1939 roku w związku z zajęciem terytorium powiatu siedleckiego przez Niemców. Działania starostów jako przewodniczących wydziałów powiatowych koncentrowały się przede wszystkim na gospodarczym aspekcie funkcjonowania społeczności lokalnej. Mieli do dyspozycji budżet samorządowy z którego finansowano działalność szpitalnictwa, odbudowę powiatu po wojnie, budowę infrastruktury drogowej, oświatowej, socjalnej.

W dwudziestoleciu międzywojennym doszło do znaczących zmian w strukturze administracyjnej powiatu. W 1923 r. do powiatu siedleckiego przyłączono gminę Przesmyki należącą przedtem do powiatu konstantynowskiego. W 1928 r. zlikwidowano gminy Jasionka i Pióry a wchodzące w ich skład miejscowości rozdzielono pomiędzy gminy: Królowa-Niwa, Zbuczyn, Wiśniów (obecnie Wiśniew) i Czuryły. Natomiast 1 kwietnia 1932 roku skasowano powiat konstantynowski i siedem gmin tego powiatu (Górki, Huszlew, Kornica, Łysów, Olszanka, Sarnaki i Świniarów) wraz z miastem Łosice przyłączono do powiatu siedleckiego.

Od 1932 r. w powiecie siedleckim było jedno miasto wydzielone Siedlce, dwie gminy miejskie Mordy i Łosice oraz 22 gminy wiejskie: Czuryły, Domanice, Górki, Huszlew, Kornica, Królowa-Niwa, Krześlin, Łysów, Niwiski, Olszanka, Przesmyki, Sarnaki, Skórzec, Skupie, Stara Wieś, Stok Ruski, Świniarów, Tarków, Wiśniów (obecnie Wiśniew), Wodynie, Zbuczyn i Żeliszew.

Największym skupiskiem ludzi było miasto Siedlce liczące w 1931 r. 36927 mieszkańców. Gmina Łosice liczyła 5 026 osób, a gmina Mordy 3 287 mieszkańców. Najlicniejszą gminą wiejską była gmina Sarnaki licząca 7 178 mieszkańców, a najmniejszą gmina Olszanka licząca zaledwie 3 132 osoby.

Należy zaznaczyć, że w dwudziestoleciu międzywojennym na terenie powiatu mieszkali również przedstawiciele mniejszości narodowych. Najlicniejszą grupę stanowili Żydzi, mniejszy procent stanowili Białorusini, Ukraińcy i Niemcy.

Podczas II wojny światowej, 26 października 1939 r. wprowadzona została niemiecka administracja cywilna. Obszar Generalnego Gubernatorstwa podzielony został na cztery dystrykty: Lublin, Warszawa, Kraków i Radom. Każdy dystrykt obejmował 10 powiatów, te z kolei dzieliły się na gminy. Powiat siedlecki zarządzany przez starostę został włączony w skład dystryktu warszawskiego. W połowie 1940 r. powiat siedlecki miał obszar 2 000 km², liczył 166 tys. ludności w tym 44 tys. Żydów i 3 tys. Niemców.

Starostwa miały własny i zlecony zakres działania. Do ich kompetencji należały m.in. sprawy ruchu ludności, sanitarne, budowlane, wyżywienia ludności i rozdziału wyznaczonych kontyngentów, ponadto

wykonanie obowiązku pracy przymusowej przez ludność i wreszcie bezpieczeństwo ogólne na terenie powiatu lub wydzielonego miasta.

Do kolejnych zmian administracyjnych doszło po zakończeniu II wojny światowej. Do końca 1948 r. powiat siedlecki wchodził w skład województwa lubelskiego, a 1 stycznia 1949 roku włączono go do województwa warszawskiego. W skład powiatu wchodziło wówczas 22 gminy: Czuryły, Domanice, Górki, Huszlew, Kornica, Królowa Niwa, Krześlin, Łysów, Niwiski, Olszanka, Przesmyki, Sarnaki, Skórzec, Skupie, Stara Wieś, Stok Ruski, Świniarów, Tarków, Wiśniew, Wodynie, Zbuczyn, Żeliszew) oraz dwa miasta: Mordy i Łosice. Powiat zajmował wówczas powierzchnię 1987 km². Miasto Siedlce było miastem wydzielonym na prawach powiatu.

Starostwo Powiatowe w Siedlcach jako organ wykonawczy administracji ogólnej I stopnia powołany na podstawie Dekretu PKWN z 21 sierpnia 1944 r. o trybie powoływania władz administracji ogólnej I i II instancji. Kierownikiem Starostwa był Starosta mianowany przez Kierownika Resortu Administracji Publicznej (i przez niego odwoływany) na podstawie wniosku Wojewody i opinii Powiatowej Rady Narodowej. Rada mogła żądać usunięcia Starosty umotywowaną uchwałą, Starosta z urzędu wchodził w skład Powiatowej Rady Narodowej, pełniąc funkcję przewodniczącego Wydziału Powiatowego czyli organu wykonawczego PRN. Składał PRN sprawozdanie ze swego postępowania i jej podlegał w sprawach samorządowych. PRN w Siedlcach podlegała Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Lublinie a od 1949 r. WRN w Warszawie.

Starostwa zostały zlikwidowane na mocy Ustawy z 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej. Ich zadania przejęły Powiatowe Rady Narodowe. Powiatowej Radzie Narodowej w Siedlcach w latach 1950-1954 podlegały 22 gminy: Czuryły (z siedzibą we wsi Tarcze), Domanice, Górki, Huszlew, Kornica, Królowa Niwa (z siedzibą we wsi Krzesk Stary), Krześlin, Łysów, Niwiski, Olszanka, Przesmyki, Sarnaki, Skórzec, Skupie (z siedzibą w Mokobodach), Stara Wieś (z siedzibą w Siedlcach), Stok Ruski (z siedzibą w Mordach), Świniarów (z siedzibą w Łosicach), Tarków (z siedzibą w Paprotni), Wiśniew, Wodynie, Zbuczyn, Żeliszew.

Ustawa z 25 września 1954 r. o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu Gromadzkich Rad Narodowych zlikwidowała podział na gminy. Najniższą jednostką podziału administracyjnego zostały gromady. Gromady, z gromadzkimi radami narodowymi (GRN) jako organami władzy najniższego stopnia na wsi, funkcjonowały do momentu ich zniesienia w dniu 1 stycznia 1973 r.

W 1956 roku zmienił się znacznie obszar powiatu siedleckiego. W związku z utworzeniem powiatu łosickiego z powiatu siedleckiego zostały wyłączone obszary zajmowane przez gromady wiejskie: Bejdy, Chotycze, Czeberaki, Górki, Hadynów, Huszlew, Kamianki Lackie, Kobylany, Kornica Nowa, Krzywośnity, Lipno, Łysów, Mierzvice Kolonia, Mostów, Niemojki, Olszanka, Platerowo-Pasieka, Przesmyki, Rusków, Sarnaki, Szpaki Stare, Wojnów i Zakrze oraz miasto Łosice. Teren powiatu siedleckiego zmniejszył się wówczas o 384 km².

1 stycznia 1973 roku dokonano likwidacji gromad i ponownie utworzono gminy. W Ustawie z dnia 28 maja 1975 roku o dwustopniowym podziale terytorialnym państwa dokonano likwidacji powiatów. Gminy zlikwidowanego powiatu siedleckiego (Korczew, Kotuń, Mokobody, Mordy, Paprotnia, Siedlce, Skórzec, Suchożebry, Wiśniew, Wodynie, Zbuczyn Poduchowny) weszły w skład utworzonego 1 czerwca 1975 r. województwa siedleckiego, którego siedzibą władz zostały Siedlce. W 1975 r. w skład województwa siedleckiego włączono ponownie gminę Przesmyki z pow. Łosickiego. Natomiast w 1991 r. powstała gmina Domanice.

Województwo siedleckie zlikwidowano 1 stycznia 1999 r. Z trzynastu gmin utworzono wówczas powiat siedlecki, który wszedł w skład nowoutworzonego województwa mazowieckiego.

Kościelne podziały administracyjne

Również podział administracji kościelnej na terenie powiatu znacznie zmieniał się na przestrzeni wieków. Poniżej podano tylko kilka, najbardziej charakterystycznych przykładów. We wczesnym średniowieczu zachodnie ziemie dzisiejszego powiatu siedleckiego należały do diecezji poznańskiej. Do pierwszych parafii założonych na tym terenie należą parafie w: Wodyniach pochodząca z 1444 roku oraz w Niwiskach z 1480 roku. Parafie te należały do dekanatu liwskiego w diecezji poznańskiej. Obszar obecnego powiatu siedleckiego położony na północ od Liwca podlegał biskupstwu łuckiemu. Do najstarszych parafii diecezji łuckiej na tym terenie należą: Mordy z 1408 r., Suchożebry z 1422 r. Tereny współczesnego powiatu siedleckiego położone na południe od Liwca, pierwotnie podlegały diecezji krakowskiej. W jej granicach erygowano m.in. parafie w: Zbuczynie w 1418 r., Pruszyń w 1430 r. i w Siedlcach w 1532 r.

Diecezję Janowską czyli Podlaską utworzono w 1818 roku i objęła ona swym zasięgiem cały obszar obecnego powiatu siedleckiego. Ukazem z 1867 roku, car Aleksander II skasował diecezję janowską czyli podlaską i przyłączył ją do diecezji lubelskiej. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku, nastąpiło odłączenie diecezji Janowskiej czyli Podlaskiej od lubelskiej. W 1924 roku, po przeniesieniu stolicy biskupiej do Siedlec, diecezję nazwano Siedlecką czyli Podlaską. Obecnie, od 1992 r. diecezja nosi nazwę - Siedlecka.

Warto zaznaczyć, że niektóre parafie na terenie powiatu siedleckiego np. Czołomyje, Mordy i Hołubla były obrządku wschodniego i do czasu kasaty unii w 1875 r., wchodziły w skład Unickiej Diecezji Chełmskiej.

Najważniejsze wydarzenia historyczne w dziejach powiatu

Podczas powstania listopadowego, na obszarze powiatu 10 kwietnia 1831 r. miała miejsce zwycięska bitwa wojsk polskich pod dowództwem gen. Ignacego Prądzyńskiego z wojskami rosyjskimi, dowodzonymi przez gen. Grigorija Rosena. Warto pamiętać, że wcześniej w tym samym dniu z oddziałami rosyjskimi walczone także pod Domanicami.

W 1846 r. Siedlce były jedyną miejscowością w Królestwie Polskim, gdzie doszło do akcji zbrojnej w ramach tzw. Powstania krakowskiego. 22 lutego 1846 r. Pantaleon Potocki, właściciel majątku Cisie (w obecnej gminie Kotuń) na czele oddziału powstańczego uderzył na garnizon rosyjski w Siedlcach. Atak się nie powiódł.

Niezwykle ważną rolę odegrały tereny powiatu siedleckiego podczas powstania styczniowego. M.in. w nocy wybuchu powstania z 22 na 23 stycznia 1863 roku na ogólną liczbę 33 ataków na garnizony i posterunki rosyjskie w całym Królestwie Polskim uderzono m.in. na oddział wojsk carskich stacjonujący w Stoku Lackim. W 1863 r. do walk powstańców z Rosjanami dochodziło w Szarutach i Kisielanach Kucach gm. Mokobody, Drupii gm. Skórzec, Woli Wodyńskiej gm. Wodynie, Białkach gm. Siedlce, Korczewie, Mordach, Raczynach gm. Przesmyki, Żebraku gm. Skórzec, Olszycu Szlacheckim gm. Domanice, Rzążewie, Smolance i Chromnej gm. Zbuczyn.

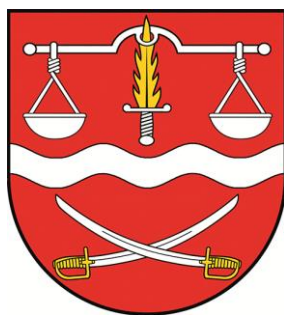
Warto zaznaczyć, że na terenie powiatu siedleckiego działał też oddział księdza Stanisława Brzóska (najdłużej walczącego powstańca w Królestwie) a 9 listopada 1863 r. w Siedlcach został publicznie stracony Władysław Rawicz - naczelnik cywilny województwa podlaskiego.

W 1939 r. podczas kampanii wrześniowej ziemie te były terenem bohaterskich walk żołnierzy polskich. Do najważniejszych walk jakie miały miejsce na terenie powiatu siedleckiego należą bitwy 12 i 13 września z oddziałami niemieckiej dywizji pancerniej „Kempf” pod Seroczynem (gm. Wodynie) prowadzone przez 5 pułk piechoty Legionów z 1 DP oraz 11 dywizjon pancerny z Mazowieckiej Brygady Kawalerii oraz w dniach 13 i 14 września pod Wolą Wodyńską (gm. Wodynie) prowadzone przez oddziały z 1 Dywizji Piechoty Legionów pod dowództwem gen. Wincentego Kowalskiego.

Herb i flaga powiatu siedleckiego

Od 23 lutego 2018 r. powiat posiada swój herb i flagę.

Herb Powiatu Siedleckiego stanowi w polu czerwonym rzeka falista srebrna (biała), nad nią waga srebrna (biała), której szalki osadzone na ostrzu miecza gorejącego w słup o złotym (żółtym) ostrzu i srebrnej (białej) rękojeści. Poniżej rzeki dwie skrzyżowane szable srebrne (białe) ze złotymi (żółtymi) rękojeściami.

Rysunek 6. Herb powiatu siedleckiego.

Ponieważ w skład powiatu siedleckiego wchodzi, jak wspomniano powyżej tereny o niezwykle bogatej a zarazem skomplikowanej historii insygnia powiatu zaprojektowano od podstaw.

W załączniku nr 1 do uchwały Rady Powiatu Siedleckiego z 23 lutego 2018 r. znajdujemy szczegółowe objaśnienie symboliki herbu powiatu.

- **Waga srebrna z mieczem gorejącym o złotym ostrzu** - to atrybuty św. Michała Archanioła, patrona jednej z najstarszych parafii na terenie powiatu (miasteczko Mordy), który w sposób symboliczny może stanowić duchowego patrona tych ziem. Nawiązanie do tego Świętego jest też odwołaniem historycznym, jako że we wschodniej i północno-wschodniej części powiatu w przeszłości znaczna część ludności była wyznania prawosławnego, a później unickiego. Św. Michał Archanioł jest w kościołach wschodnich otaczany wyjątkową czcią i z tego powodu często patronował także katolickim parafiom na etnicznym i religijnym pograniczu.
- **Rzeka falista srebrna** – symbol granicy i pogranicza. Kilka rzek na terenie powiatu wskazuje na historyczne granice między Małopolską, Mazowszem i Podlasiem. To tu stykają się ze sobą te historyczne krainy.
- **Skrzyżowane szable** symbolizują Bitwę pod Iganiami (10.04.1831) – najgłośniejsze wydarzenie militarne na tych terenach, jedną z bitew Powstania Listopadowego (do której nawiązano też w herbie gminy wiejskiej Siedlce). W sposób symboliczny jest to też nawiązanie i hołd dla tych wszystkich, którzy przelewali swoją krew za ojczyznę na przestrzeni dziejów.
- **Czerwone pole tarczy** to najstarsza i najczęściej stosowana barwa w heraldyce polskiej – narodowej, państwowej i regionalnej:
  1. barwa tarczy herbu Rzeczypospolitej – historycznej i współczesnej
  2. barwa Małopolski (woj. lubelskiego)
  3. barwa Podlasia (bez zmian w I, II i III RP)
  4. barwa Mazowsza (do 1526 r. ks. mazowieckiego, później województwa mazowieckiego I RP oraz warszawskiego i mazowieckiego II i III RP, także guberni siedleckiej, woj. siedleckiego etc.).

Flaga powiatu siedleckiego

Flagę Powiatu Siedleckiego stanowi prostokątny poziomy płat sukna o proporcjach szerokości do wysokości 5 : 8 z pionowym układem pasów: biały - czerwony 1:1. Na środku białego pola znajduje się herb Powiatu Siedleckiego szerokości 3/4 białego pola.

Rysunek 7. Flaga powiatu siedleckiego.

5.1.3. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to świadectwo działalności mieszkańców danego regionu prowadzonej na przestrzeni wieków, dlatego najpełniej stanowi o jego tożsamości. Składa się z elementów przyrodniczych, ale przede wszystkim z wytworów i osiągnięć cywilizacyjnych człowieka. Są to zarówno pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobrazy miejskie i wiejskie, kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców.

Architektura sakralna

Najliczniejszą grupę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz gminnych ewidencji zabytków z terenu powiatu siedleckiego stanowią obiekty sakralne. Architektura sakralna reprezentowana jest przede wszystkim przez kościoły katolickie. Architekturę sakralną charakteryzuje pełen przekrój stylów architektonicznych. Poniżej przedstawiono krótką charakterystykę najciekawszych obiektów tego typu.

Kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Domanicach (gm. Domanice)

Kościół wybudowany w 1850 r. przez ks. Józefa Sienkiewicza, konsekrowany w 1859 r. przez bpa Ignacego Lewińskiego. Bez wyraźnych cech stylowych. Kościół na planie krzyża łacińskiego. Korpus jednonawowy, zwarty, prostopadłościenny, nakryty dwuspadowym dachem. Wieża wysunięta lekko przed fasadę, dwukondygnacyjna, nakryta wysokim czworobocznym hełmem. Dach kryty blachą ocynkowaną.

Stan zachowania dobry.

Fotografia 1. Widok na kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Domanicach.

Kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa w Knychówku (gm. Korczew)

Jednonawowy, murowany z cegły i kamienia, wybudowany w latach 1631–1668 z fundacji Krzysztofa Wiesiołowskiego, marszałka wielkiego litewskiego według projektu zbliżonego do starego kościoła farnego w Białymstoku, w miejsce drewnianego z ok. 1460 r.

Świątynia posiada cechy późnogotyckie z elementami renesansu. Ściany zewnętrzne, otynkowane, z trzema wysokimi i głębokimi wnękami arkadowymi po każdej stronie, dającymi wrażenie oskarpowania. Wewnątrz każdej wnęki wąskie i wydłużone okno. Kruchtę wieńczy smukła, czworoboczna wieża, przechodząca w górnej części w ośmioboczną. Wewnątrz wieży cylindryczne klatki schodowe, z których jedna prowadzi na szczyt, a druga na chór.

Stan zachowania dobry.

Fotografia 2. Widok na Kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa w Knychówku.

Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Świętej Trójcy w Żeliszewie Podkościelnym (gm. Kotuń)

Budowę świątyni rozpoczęto w 1770 r., zaczęto ją użytkować już w grudniu tego samego roku. Pierwszym proboszczem parafii, który prowadził budowę był ks. Gaspar Jan Glinka. Przez następne lata prowadzone były dalsze prace wykończeniowe oraz wyposażanie świątyni. Uroczysta konsekracja miała miejsce 19 października 1777 r.

Fotografia 3. Widok na kościół pw. Świętej Trójcy w Żeliszewie Podkościelnym.

Budynek świątyni jest wzniesiony w konstrukcji zrębowej, górna część wieży zbudowana w konstrukcji słupowo – ramowej, całość ścian została ozdobnie oszalowana pionowymi i poziomymi deskami, wzmocniona lisicami. Stropy są drewniane, belkowe, z podsiębitką. Więźba dachowa jest krokwiowo-stolcowa, wzmocniona jętkami i mieczami. Budynek jest orientowany, korpus nawowy wzniesiony na planie prostokąta. Do boków prezbiterium, które jest węższe od nawy i zamknięte prostą ścianą, w układzie symetrycznym przylegają dwie kaplice, za nimi zaś dwie zakrystie.

Kościół jest trójnawowy, w układzie bazylikowym (nawa główna jest wyższa od naw bocznych, a jej okna usytuowane są ponad dachami naw bocznych). Główne wejście do kościoła prowadzi przez kruchtę usytuowaną od zachodu. Nad kruchtą wznosi się, częściowo wtopiona w fasadę kościoła, czworokątna wieża, zwieńczona krzyżem (podobnie jak wieżyczka na sygnaturkę).

Wysoka bryła nawy głównej nakryta jest dwuspadowym dachem (od wschodu trójspadowym), nawy boczne i zakrystie dwupołaciowymi, wieżyczka na sygnaturkę usytuowana w centralnej części kalenicy nawy głównej oraz wieża zwieńczona są strzelistymi hełmami w kształcie ostrosłupa. Wszystkie dachy pokryte są blachą. Okapy dachu kościoła i hełmu wieży wspierają się na ozdobnie profilowanych kroksztynach.

Kościół parafialny pw. św. Jadwigi w Mokobodach (gm. Mokobody)

Autorem budynku był Jakub Kubicki - znany architekt warszawski pracujący m. in. dla króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Projekt kościoła stanowił trawestację zwycięskiej koncepcji zaprezentowanej przez architekta w 1792 roku w konkursie na Świątynię Opatrzności Bożej w Warszawie - votum narodu za uchwalenie Konstytucji 3 maja. Budynek założony na centralnym planie kwadratu z dwoma prostokątnymi

Fotografia 4. Widok na Kościół parafialny pw. św. Jadwigi w Mokobodach.

ryzalitami na osi przeciwległych boków. We frontowym pd. ryzalicie mieści się kruchta z aneksem i klatką schodową wiodącą na chór. W ryzalicie pn. znajduje się zakrystia ujęta skarbcem i sienią ze schodami. We wnętrzu korpusu nawowego w plan kwadratu wpisany został krzyż grecki, którego ramiona wyznaczają nawę, transept i prezbiterium. Korpus przykrywa namiotowy dach, z którego w centrum wyrasta wysoki tambur głównej kopuły z czterema półkolistymi oknami. Eleganckie elewacje świątyni dzieli na dwie kondygnacje szerokie belkowanie, a wieńczy gzyms kroksztynowy. W fasadzie belkowanie wspierają narożne pilastry i kolumny jońskie ujmujące portyk wgłębny, zamknięty półkoliście powyżej belkowania z oknem termalnym w zwieńczeniu. Analogiczne podziały ma elewacja pn. ryzalitu. Miejsca portalu zajmuje w niej okno, a płaską ścianę artykułują pilastry. Boczne elewacje zdobią symetryczne rozplanowane otwory: w ryzalitach w dolnej kondygnacji prostokątne drzwi i okna, a w górnej okulusy, w korpusie, poniżej belkowania, dwa wysokie okna zamknięte półkoliście, a powyżej niego trzy okna termalne.

Kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Niwiskach (gm. Mokobody)

Kościół wzniesiony w 1787 roku z fundacji Kazimierza Ossolińskiego podkomorzego mielnickiego i jego żony Antoniny z Butlerów. Budowniczym kościoła był majster Lisiecki. Budowla reprezentuje typ obiektu jednonawowego, salowego, klasycystycznego.

Wybudowany na planie prostokąta, murowany z cegły, tynkowany. Jednonawowy, salowy, z nawą o narożach wewnątrz zaokrąglonych i nieco węższym kwadratowym prezbiterium. Po jego bokach prostokątne przybudówki, mieszczące w przyziemiu kruchtę i zakrystię, w górnej kondygnacji dwie przeszklone loże. Pod prezbiterium krypta dostępna drzwiami w północnej ścianie prezbiterium. Korpus główny o bryle zwartej, prostopadłościennnej z dobudowanymi dwoma prostopadłościennymi, dwukondygnacyjnymi przybudówkami. Dach nad korpusem głównym dwuspadowy, nad prezbiterium trójspadowy. Sygnaturka na planie kwadratu kryta daszkiem namiotowym. Nad przybudówkami dachy pulpitowe. Fasada główna trójosiowa, dwukondygnacyjna, boniowana na narożach, rozcłonkowana pojedynczymi pilastrami po bokach i zdwojonymi w części środkowej. W dolnej kondygnacji na osi drzwi wejściowe dwuskrzydłowe ujęte profilowanym obramieniem. W górnej kondygnacji na osi drzwi balkonowe, dwuskrzydłowe z nadświetlem ujęte portalem z trójkątnym szczytem.

Fotografia 5. Widok na Kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Niwiskach.

Kościół parafialny pw. św. Bartłomieja w Paprotni (gm. Paprotnia)

Kościół wybudowany w XVII w. kosztem Ciecierskich: Baltazara lub Jakuba. Gruntownie przebudowany w 1906 r. W typie barokowym. Obiekt na planie krzyża łacińskiego, jednonawowy z transeptem, nawa odpowiada szerokością prezbiterium, które stanowi jej przedłużenie. Ściany w konstrukcji zrębowej, Wieża dachowa drewniana krokwiowo – stolcowa. Dach kryty blachą. Bryła dwuwieżowa. Na skrzyżowaniu dachów mieści się sygnaturka nakryta sześciobocznym, ostrosłupowym hełmem. Wieże ujmują po bokach elewację frontową, są wtopione w korpus, trójkondygnacyjne, nakryte czterospadowymi ostrosłupami.

Fotografia 6. Widok na kościół parafialny pw. św. Bartłomieja w Paprotni.

Kościół Rzymskokatolicki pw. Matki Bożej Różańcowej w Łysowie (gm. Przesmyki)

Budynek murowany wzniesiono w 1755 r. na planie krzyża greckiego. W 1875 r. w wyniku likwidowania unii brzeskiej poniosła tu śmierć męczeńską (w następstwie bestialskiego pobicia przez Kozaków) Tereska Miedzińska - młoda mieszkanka pobliskiego Ruskowa. Na przełomie XIX i XX w. po przejściu całej parafii na katolicyzm po ukazaniu się carskiego ukazu o tolerancji w 1905 r. świątynię częściowo przebudowano i otynkowano.

Fotografia 7. Widok na Kościół Rzymskokatolicki pw. Matki Bożej Różańcowej w Łysowie.

Stan zachowania dobry (przeprowadzona renowacja w ostatnich latach).

Kościół Rzymskokatolicki pw. św. Jakuba Apostoła w Przesmykach (gm. Przesmyki)

Jest to świątynia wzniesiona w 1776 roku dzięki staraniom proboszcza Ludwika Lessla. Konsekrowana została w 1783 roku. Restaurowana była w końcu XIX wieku. W 1930 i 1990 roku został przeprowadzony remont kościoła.

Budowla jest drewniana, posiada konstrukcję zrębową. Świątynia jest oszalowana i wzmocniona lisicami. Nie jest orientowana (prezbiterium skierowane jest w stronę północną). Trzynawowa, wybudowana została na planie prostokąta, posiada prezbiterium

Fotografia 8. Widok na Kościół Rzymskokatolicki pw. św. Jakuba Apostoła w Przesmykach.

niewyodrębnione zewnętrznie z nawy i zamknięte prostokątnie. Nawa główna została wzniesiona na planie kwadratu. Przy ścianach prezbiterium znajdują się dwie zakrystie odpowiadające szerokością nawom bocznym. Na ich górnych kondygnacjach są umieszczone łoże kolatorskie otwierające się na prezbiterium za pomocą podwójnych okien. Blaszany dach jest trójspadowy, obejmuje nawę główną i prezbiterium, od frontu znajduje się trójkątny szczyt. Nawy boczne i zakrystie nakrywają dachy pulpitarne. Na kalenicy jest umieszczona ośmiokątna wieżyczka na sygnaturkę zwieńczona baniastym dachem hełmowym. Dekoracja elewacji zewnętrznej w formie pilastrów. Lisice są zakryte przez pilastry. Całą świątynię obiega gzyms główny. Także ściany naw bocznych są zwieńczone gzymsem. Stan zachowania dobry.

Kościół p.w. św. Mikołaja Biskupa w Pruszyńcu (gm. Siedlce)

Obecny kościół został wzniesiony w latach 1807 - 1812 według projektu przybyłego z Saksonii Karola Jesterscheina, z fundacji Adama Suffczyńskiego, podstolego lubelskiego i jego siostry Heleny Chrapowickiej, kasztelanowej mścisławskiej.

Fotografia 9. Widok na Kościół p.w. św. Mikołaja Biskupa w Pruszyńcu.

Kościół wybudowany na planie prostokąta, reprezentuje typ budowli bezwieżowej, jednonawowej. Przy kościele, w narożnikach cmentarza przykościelnego od frontu wzniesiono dwie wieże-dzwonnice i bramę między nimi na osi kościoła. Tak zaprojektowany zespół przestrzenny kościoła, zwany założeniem dwuwieżowo-przestrzennym, należy do niezwykle interesujących realizacji architektonicznych. Charakterystyczną cechą tych założeń jest bezpośrednie i regularne powiązanie z wnętrzem miejscowości. Monumentalny kościół, będący głównym akcentem architektonicznym, wytycza główną oś kompozycyjną założenia i podporządkowując sobie dwie wieże - dzwonnice z bramą między nimi, wiąże się w jednolitą kompozycję przestrzenną. Pierwowzorem takiego układu było rozwiązanie przestrzenne kościoła farnego w Węgrowie, z upodobaniem stosowane na Podlasiu.

Stan zachowania dostateczny.

Kościół Nawrócenia św. Pawła Apostoła w Skórcu (gm. Skórcz)

Obecna murowana świątynia została zbudowana w 1794 roku przez kasztelana liwskiego Krzysztofa Cieszkowskiego. Według tradycji w podziękowaniu za uzdrowienie z choroby oczu, jakiego doznał przed cudownym krzyżem. Świątynia wzniesiona w stylu barokowo-klasycystycznym została mianowana parafialną w 1798 roku, kiedy to została erygowana samodzielna parafia.

Fotografia 10. Widok na Kościół Nawrócenia św. Pawła Apostoła w Skórcu.

Stan zachowania dobry.

Fotografia 11. Widok na Kościół św. Marii Magdaleny w Suchożebrych.

Kościół św. Marii Magdaleny w Suchożebrych (gm. Suchożebry)

Obecna murowana świątynia została zbudowana w latach 1772–1782 dzięki staraniom księżnej Aleksandry Ogińskiej, właścicielki Suchożebrow i Siedlec. konsekrowana została w 1837 roku. Podczas działań wojennych w lipcu 1944 roku budowla została częściowo uszkodzona. W 1946 roku wysadzone wieże zostały odbudowane. Kościół został wzniesiony na planie prostokąta i jest zwrócony prezbiterium w kierunku północnym. Świątynia reprezentuje styl klasycystyczny, posiada jedną nawę, we wnętrzu jest wydzielone prezbiterium.

Stan zachowania dobry.

Kościół Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Seroczynie (gm. Wodynie)

Obecna murowana świątynia została wzniesiona w latach 1909–1913 dzięki staraniom proboszcza księdza Michała dziedzica Seroczyna Edmunda Wernera i parafian. Zbudowana została według projektu siedleckiego architekta inżyniera Z. Zdańskiego. Świątynia nie jest orientowana. Nawa została wzniesiona na planie centralnym, zbliżonym do ośmiokąta, prezbiterium jest prostokątne zamknięte trójbocznie, po jego obu stronach znajdują się zakrystie (zakrystia północna jest dwukondygnacyjna); od wschodu znajduje się czworokątna wieża z kruchtą i dwoma pomieszczeniami bocznymi w przyziemiu. Nawa nakryta jest sklepieniem gwiaździstym podpartym sześcioma, potężnymi, ośmiokątnymi filarami, kruchta, prezbiterium i zakrystia północna nakryte są sklepieniem krzyżowym; empora nad zakrystią północną i zakrystią południową nakryte są sklepieniem kryształowym. Stan zachowania dobry.

Fotografia 12. Widok na Kościół Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Seroczynie.

Kościół Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Wodyniach (gm. Wodynie)

Świątynia została wzniesiona w 1776 roku z drewna i ufundowana przez Anielę Załuską. W 1777 roku kościół został konsekrowany przez biskupa kijowskiego, Franciszka Ossolińskiego. W latach 70.-80. XX wieku świątynia przeszła gruntowny remont.

Jest to budowla nieorientowana o jednej nawie, posiadająca konstrukcję zrębową, wzmocniona lisicami i pionowo oszalowana. Składa się z mniejszego prezbiterium od nawy, częściowo wyodrębnionego zewnętrznie od nawy, zamkniętego prostokątnie z dwoma bocznymi, piętrowymi zakrystiami. Od frontu nawy znajduje się kruchta, posiadająca równą szerokość jak nawa. W elewacji frontowej nad wejściem znajduje się wnęka z krzyżem z XVI stulecia. Dach kościoła jest jednokalenicowy, pokryty gontem, tworzy nad prezbiterium szeroki okap. Nad wejściem jest umieszczony mały gontowy daszek. Na kalenicy jest umieszczona wieżyczka na sygnaturkę, wzniesiona na planie ośmiokąta i zwieńczona blaszanym hełmem z latarnią.

Fotografia 13. Widok na Kościół Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Wodniach.

Fotografia 14. Widok na Kościół Rzymskokatolicki pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Krzesku – Majątku.

Kościół Rzymskokatolicki pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Krzesku – Majątku (gm. Zbuczyn)

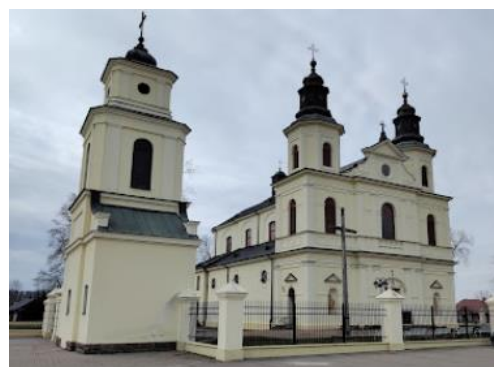
Kościół parafialny murowany, w stylu neogotyckim został wybudowany w latach 1910-1914, staraniem ks. Romana Wildego i Zygmunta Ścibor Marchockiego. Konsekrowany w 1920 przez biskupa Henryka Przeździeckiego.

Stan zachowania dobry.

Kościół św. Stanisława i Aniołów Stróżów w Zbuczynie (gm. Zbuczyn)

Świątynia murowana została wzniesiona w latach 1880-1899, dzięki staraniom księdza Nikodema Małachowskiego według projektu architekta Karola Rapczyńskiego. Kościół reprezentuje styl neobarokowo-toskański. Jego dach pokryty jest ocynkowaną blachą. Budowla posiada obszerne, trzynawowe wnętrze.

Stan zachowania dobry.

Fotografia 15. Widok na Kościół św. Stanisława i Aniołów Stróżów w Zbuczynie.

Kościół Mariawitów p.w. Wniebowzięcia NMP w Żeliszewie Dużym (gm. Kotuń)

Kościół zbudowano w 1907 r. Jest jedyną świątynią w powiecie siedleckim Starokatolickiego Kościoła Mariawitów. Mariawityzm dotarł do Żeliszewa 15 lutego 1906. Mieszkańcy tej wsi dowiedzieli się o istnieniu tego ruchu z Cegłowa i Wiśniewa k. Mińska Mazowieckiego. Przebywający na inspekcji w tym czasie rzymskokatolicki ks. Stanisław Pleszczyński wspomina, że sytuacja w Żeliszewie była bardzo napięta. Ludność miejscowa zdecydowanie opowiadała się za mariawityzmem, chociaż z jednej strony powiedzieć można, że w zasadzie popierali oni nie tyle nowy prąd religijny, co sylwetkę mariawickiego proboszcza.

Budowla drewniana, konstrukcji zrębowej, na planie krzyża łacińskiego, w stylu neogotyckim, nieorientowana, trójnawowa. Od frontu 32-metrowa, dwukondygnacyjna wieża (w dolnej części czworoboczna, w górnej – ośmioboczna), z emblematem mariawickim nad wejściem, zwieńczona ostrosłupowym hełmem. Po bokach wieży znajdują się cztery pinakle. Ramiona boczne części nawowej zamknięte prostokątnie, kryte dachami dwuspadowymi. Prezbiterium o wysokości i szerokości jednakowych z częścią nawową, zamknięte trójbocznie, z częścią mieszkalną na osi głównej. Nad częścią nawową blaszany dach jednokalenicowy z ośmioboczną wieżyczką.

W 2006 r. został zakończony gruntowny remont świątyni po uszkodzeniach, jakie wywołała nawałnica, która zniszczyła wieżę. Stan zachowania dobry.

Kościół świętego Michała Archaniola w Mordach (gm. Mordy)

Świątynia wzniesiona w 1737 roku dzięki staraniom Balcera (Baltazara) Ciecierskiego, stolnika drohiczyńskiego. Konsekrował ją biskup łucki Andrzej Stanisław Załuski w roku 1739. Kościół reprezentuje styl barokowy z elementami neoklasycyzmu.

Fotografia 16. Widok na Kościół Mariawitów p.w. Wniebowzięcia NMP w Żeliszewie Dużym.

Jest to budowla orientowana, wzniesiona na planie krzyża łacińskiego. Składa się z dwóch par niskich kaplic przylegających do nawy i z trójbocznie zamkniętego prezbiterium. Z jego lewej i prawej strony są umieszczone: skarbczyk, kruchta i zakrystia z lożami. Fasada w stylu późnego baroku jest wysunięta w formie elipsy przed korpus świątyni. Świątynia posiada wysokie cokołowe przyziemie, powyżej którego znajdują się kolumny i jednostronnie zdwojone pilastry, podpierające belkowanie z gzymsami i sterczynami obeliskowymi, zakończone frontonem. Nawa i prezbiterium jest nakryta sklepieniem kolebkowym z lunetami opartym na gurtach, natomiast transept, kaplice i zakrystia - kolebkowo-krzyżowym. Elewacje tynkowane. Kościół był restaurowany w latach 1900, 1930 i 1949 r.

Fotografia 17. Widok na Kościół świętego Michała Archanioła w Mordach.

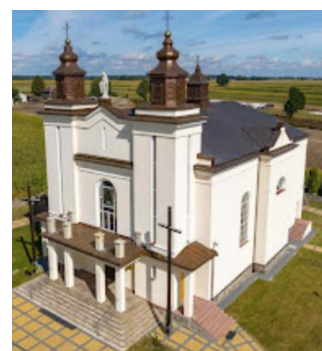
Fotografia 18. Widok na Kościół parafialny pw. św. Mikołaja w Krzeslinie.

Kościół parafialny pw. św. Mikołaja w Krzeslinie (gm. Suchożebry)

Pierwotny kościół z XVI w. Obecnie kościół parafialny wybudowany w latach 1730-1740, uposażony przez Marka Butlera i Wiktoryna Kuczyńskiego i oddany OO. Dominikanom, lecz już w 1743 r. przebywali w nim OO. Bernardyni. Klasztor zamknięty przez rząd rosyjski w 1864 r. Parafia erygowana w 1910 r. z par. suchożebrskiej. Styl barokowy. Przebudowany w 1940 r. Kościół orientowany, zbudowany na planie prostokąta. Sklepienia kolebkowe. Na zewnątrz elewacje rozczłonkowane są pilastrami. Stan zachowania dobry.

Kościół Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Hołubli (gm. Paprotnia)

Obecny kościół parafialny murowany, w stylu eklektycznym. Murowany kościół został zbudowany z gruzów zbombardowanych Siedlec. Kościół w Hołubli został wzniesiony podczas II wojny światowej w latach 1940-1942 ku czci Matki Boskiej jako votum z prośbą o odwrócenie klęski od Ojczyzny i opiekę nad narodem. Jest to prawdopodobnie jedyna świątynia w Polsce zbudowana w okresie niemieckiej okupacji. Projektantem architektury kościoła był Jan Pawlikowski, natomiast wystrój i wyposażenie jej wnętrza, utrzymane w stylistyce art déco, zaprojektował, i nadzorował realizację, salezjanin-koadiutor Jan Kajzer (1892-1976). To dzięki niemu dekoracja malarska kościoła została powierzona Felicjanowi Szczęsnemu Kowarskiemu (1890-1948), przedwojennemu profesorowi warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych, który zrealizował ją w 1943 r. wraz ze swoimi studentami – Zofią Iwicką i Teofilem Kuźmowiczem. Autorem programu malowidła, podobnie jak i reszty polichromii, był ówczesny

Fotografia 19. Widok na Kościół Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Hołubli.

proboszcz i budowniczy kościoła ks. Stanisław Pielasa, a także Jan Kajzer – projektant wystroju i wyposażenia wnętrza świątyni. Stan zachowania dobry (wpisany do gminnej ewidencji zabytków, karta GEZ nr 14/1776).

Kościół pw. św. Aleksego w Oleksinie (gm. Kotuń)

Kościół wzniesiono w 1945 r. Jest to budowla drewniana, posiadająca konstrukcję zrębową. Kościół jest orientowany i reprezentuje typ bazylikowy. Posiada prezbiterium mniejsze w stosunku do nawy, zamknięte prostokątnie, na osi i po bokach są umieszczone trzy przybudówki – zakrystie. Z przodu nawy znajduje się kruchta z portykiem z trójkątnym szczytem, podpartym 10 kolumnami. Świątynia posiada dach dwukalenicowy, pokryty blachą, na dachu znajduje się sześciokątna wieżyczka. Wnętrze dzieli na trzy części dwa rzędy słupów. Nakryte jest płaskim stropem. Chór muzyczny posiada prostą linię parapetu i jest podparty słupami. Na chórze są umieszczone organy wykonane w 1965 roku przez Jarosława Kałużyńskiego. Polichromię wykonał ksiądz Wincenty Kilian (wpisany do gminnej ewidencji zabytków, karta GEZ nr 58).

Fotografia 20. Widok na Kościół pw. św. Aleksego w Oleksinie.

Cmentarze

Na terenie powiatu siedleckiego zlokalizowanych jest łącznie 60 cmentarzy ujętych w rejestrze zabytków województwa mazowieckiego oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Przez wieki miejscami grzebania zmarłych były cmentarze przykościelne. Same świątynie były miejscem pochówku osób najznamienitszych, którzy mieli tu swoje epitafia i nagrobki lub byli grzebani w podziemiach kościoła. Cmentarze przykościelne wpisane wraz ze świątynią do rejestru to:

- cmentarz przykościelny kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Domanicach,
- cmentarz przykościelny kościoła parafialnego pw. Świętej Trójcy w Żeliszewie Podkościelnym.

Stan zachowania cmentarzy przykościelnych na terenie powiatu określić można jako dobry. Na bieżąco prowadzone są prace porządkowe i pielęgnacyjne roślinności na terenie cmentarzy.

W rejestrze zabytków znajdują się cztery cmentarze wojenne w miejscowościach: Bojmie, Sosna-Kozółki, Suchożebry, Wola Wodyńska.

W czasie II wojny światowej w okolicach Siedlec funkcjonował zbudowany w październiku 1941 r. Stalag 366 składający się z trzech podobozów w Siedlcach, Woli Suchożebrowskiej i Podnieśniu.

Więziono w nim kilkadziesiąt tysięcy jeńców, głównie żołnierzy radzieckich, ale także polskich i włoskich. Podobóz w Podnieśniu, zwany obozem „A”, miał obszar około 50 ha i ogrodzony był drutem kolczastym. Pierwsze transporty jeńców przybyły zaraz po napaści hitlerowskich Niemiec na Związek

Radziecki. Drugi obóz zwany obozem „B” zlokalizowany był w okolicach Woli Suchożebrskiej i miał około 100 ha. W obozie przebywało kilkadziesiąt tysięcy więźniów. Warunki życia jeńców, którzy nocowali pod gołym niebem lub w wybudowanych przez siebie prymitywnych ziemiankach były tragiczne. Głód, zimno i epidemie powodowały dużą śmiertelność. Jeńcy organizowali bunty i ucieczki, które kończyły się krwawymi masakrami. W trakcie kilku ucieczek w drugiej połowie 1941 r. tysiącom jeńców udało się uciec do okolicznych lasów. Ludność polska udzielała im pomocy polegającej na ukrywaniu jeńców, dostarczaniu żywności i ubrań, leczeniu chorych, kierowaniu na wschód, a nawet uzbrajaniu i tworzeniu oddziałów partyzanckich. Dziś o tamtych wydarzeniach przypominają dwa cmentarze. Jeden w lesie nieopodal miejscowości Sosna-Kozółki, gdzie grzebani byli zamordowani jeńcy z Woli Suchożebrskiej i drugi położony w lesie nieopodal miejscowości Podnieśno.

W Mordach zachował się jeden z nielicznych cmentarzy żydowskich, który został założony w XIX stuleciu na wschód od centrum miasta. Położony jest na trójkątnej, zakrzaczonej działce o powierzchni 0,95 ha, po północnej stronie ul. 11 Listopada, a po lewej stronie drogi do Głuchowa. Historyczne granice są nadal widoczne. Wyznaczają je współczesne ogrodzenie z siatki oraz autentyczne wały ziemne z okresu jego funkcjonowania. Na zarośniętym starodrzewem terenie cmentarza zachowało się ok. 156 fragmentów macew, w tym kilkadziesiąt macew zachowanych w całości, wykonanych z granitowych głazów i piaskowca — najstarsze z nich pochodzą z pierwszej połowy XIX wieku. Na części nagrobków przetrwały inskrypcje w języku hebrajskim. Po wojnie część macew została podobno wykorzystana do budowy rampy przy stacji kolejowej [1].

Na terenie powiatu zlokalizowane są także cmentarze choleryczne w miejscowościach Wodynie, Stok Lacki, na terenie których grzebani byli zmarli na choroby zakaźne.

Elementami tworzącymi cmentarze są nie tylko groby, nagrobki, grobowce, bramy wejściowe, mury ogrodzeniowe, ozdobne ogrodzenia miejsc grzebalnych, ale także zakomponowany układ przestrzenny, składający się z alei głównych i bocznych oraz ścieżek, rozplanowania kwater z nierzadko umieszczoną w głównym miejscu cmentarza kostnicą. Jest nią też szata roślinna w postaci wiekowego drzewostanu nasadzonego jednocześnie z założeniem cmentarza. Część ogrodzeń cmentarzy z terenu powiatu wymaga przeprowadzenia prac restauratorskich.

Architektura rezydencjonalna [3]

Najstarsze obiekty rezydencjonalne w powiecie datowane są na XVIII w. (np. dwór w Niwiskach).

Na przełom wieków XVIII i XIX datuje się czas wzniesienia dworu w Łysowie. Historia dworu jest powiązana z historią życia Stefana Żeromskiego. Kiedy pisarz miał 25 lat, Aniela Rzążewska ówczesna właścicielka Łysowa zatrudniła go jako guwernera dla swojego syna Adama. Podczas pobytu w Łysowie napisał Żeromski opowiadanie "Niedobitek", którego główny bohater jest portretem literackim Władysława Lewińskiego, byłego Sybiraka, uczestnika powstania styczniowego,

zamieszkałego wówczas w Łysowie. Pobyt pisarza miał także swoje literackie odbicie w tzw. "unikkich" nowelach, tj. "Ananke", "Do swego Boga", "Pogani" oraz "Dziennikach". Z dawnego założenia dworskiego pozostały tylko fundamenty oraz dwa murowane budynki z folwarku: spichlerz i obora.

Najwięcej siedzib ziemiańskich w powiecie pochodzi z XIX w. Są to m.in.: Dąbrowa, Kamieniec, Korczew, Krzesk-Majątek, Mordy, Mościbrody, Seroczyn, Stare Iganie, Stok Lacki, Wojnów i Wola Suchożebrska.

Najmłodsze datuje się na przełom XIX/XX wieku: Cisie-Zagrudzie i Krynice oraz XX-wieczne w Gręzowie (pocz. lat 20.), Ostrówek (1923 r.) i Szostek (1905 r.).

Wyjątkowym założeniem dworskim, odbiegającym od zasady budowy nowej siedziby na fundamentach starszego domu, jest Seroczyn.

Architektura dworów i pałaców w Polsce wywodzi się z trzech źródeł: ze średniowiecznej warowni obronnej lub dworu obronnego, monumentalnej architektury pałacowej z wpływami obcymi, głównie włoskimi oraz są dziełami lokalnych cieśli i muratorów.

Wszystkie powyższe idee odnajdujemy w pierwotnej lokalizacji, kształcie i stylistyce budowli powiatu. Pod względem architektonicznym dwory i pałace w większości są budowlami osiowymi i symetrycznymi. Nieznacznie zachwiana jest symetria np. w Ostrówku i w młodszym dworze w Seroczynie. Przykładami budowli nieregularnych, z elementami wielu stylów są dwory w Krzesku-Majątku i Cisiu-Zagrudziu. W elewacji tego drugiego motywy orientalne są echem wywodzenia się stanu rycerskiego ze starożytnych plemion Sarmatów.

W porównaniu z innymi regionami Polski, w powiecie siedleckim ocalało stosunkowo dużo siedzib ziemiańskich. Sztandarowymi tego typu budowlami w powiecie ziemskim są zespoły pałacowe w Korczewie i Mordach.

Pałace [11]

Zespół pałacowy w Korczewie (gm. Korczew)

W XV w. w Korczewie istniał dwór jako siedziba Korczewskich. W 1717 roku dobra zakupił Wiktoryn Kuczyński, który wybudował pierwszy pałac 1734 roku. Budowę kontynuował Leon Kuczyński. Kolejna faza budowy obiektu to początek XIX w. Kolejna przebudowa związana była z Aleksandrem Kuczyńskim - obecnie architektem Franciszkiem Jaszczołdem, z którym należy wiązać wnętrza, portyk i boczne elewacje. Obecny wygląd pałac zawdzięcza pracom prowadzonym na zlecenie Wandy i Krystyny Ostrowskich wg. projektu St. Nowakowskiego. Przebudowano elewację nadając jej cechy architektury polskiej z przełomu XVIII/XIX w.

Pałac w stylu klasycystycznym, na planie prostokąta, z trójbocznie zamkniętym środkowym ryzalitem od północy. Korpus z zaakcentowanymi portykami. Obiekt nakryty czterospadowym dachem.

Stan zachowania dostateczny. W roku 2021 miał miejsce pożar, w trakcie którego zniszczeniu uległo pokrycie i drewniana konstrukcja dachu, strop drewniany nad I. piętrem oraz wyposażenie pomieszczeń.

Fotografia 21. Widok na pałac w Korczewie (zdjęcie wykonane przed pożarem dachu).

Ponadto w przyległym do majątku parku znajduje się jeszcze drugi pałacyk – „Syberia”, w którym urzędowano w lecie, gdyż dawał znakomity chłód. Po wojnie cały majątek popadł w totalną ruinę, potem następnie mieszkali w nim pracownicy PGR-ów.

Pałac w Cisiu – Zagrudziu (gm. Kotuń)

Pałac wybudowany w II połowie XIX w. dla hr. Twardowskiego. Zmieniał kilkakrotnie właścicieli. W okresie międzywojennym stanowił własność barona Jerzego Konopki. Po wojnie przejęty został przez skarb państwa. Użytkowany do 1985 r. jako szkoła.

Fotografia 22. Widok na pałac w Cisiu – Zagrudziu.

Pałacyk został skomponowany z elementów neogotyckich, neoromańskich oraz orientalnych. Zbudowany z cegły i otynkowany, posadowiony na nieregularnym, wydłużonym planie o nieregularnej bryle. Budowla podpiwniczona, dwukondygnacyjna w części z mieszkalnym poddaszem nakrytym dachem czterospadowym o połaciach krytych blachą. Bryła pałacyku jest silnie rozczłonkowana i składa się z prostopadłościennych członów. W budowlu dominuje trójkondygnacyjna wieża zwieńczona krenelażem i fryzem lombardzkim umieszczonym pod gzymsem koronującym. Zasadniczo korpus składa się z sześciu zestawionych ze sobą brył. Bryła najbardziej wysunięta do przodu jest zarazem osią główną umieszczoną niesymetrycznie. Poprzedzona została masywnym gankiem przebitym łukiem Tudora, w którym mieści się wejście główne do pałacyku. Powyżej znajduje się otwarty taras otoczony kamienną balustradą. Drzwi tarasowe zakończone łukiem ostrym i dekoracją maswerkową. Wszystkie człony skomponowane zostały jako pseudo wieże. Flankowane zostały z dwóch stron gładkimi lizenami narożnymi oraz wieńczona wydatnym gzymsem koronującym, pod którym przebiega fryz lombardzki, powyżej umieszczono krenelaż. Na jednej z elewacji bocznych pomiędzy dwa masywy wieżowe wciśnięto filarowy portyk boczno wejścia. Otwory okienne różnej wielkości oraz kształtu.

Stan zachowania zły – obiekt popada w ruinę.

Zespół pałacowy w Mordach (gm. Mordy)

Powstały w I połowie XVII wieku - ufundowany przez rodzinę Ciecierskich (właściciele Mordów od 1571) i rozbudowany w XIX wieku klasycystyczny pałac otoczony parkiem.

Budynek jest dwukondygnacyjny, z trzykondygnacyjnymi skrzydłami. Od frontu widoczny jest ryzalit zwieńczony frontonem, w którym znajduje się kartusz z herbem rodziny Zembruskich Doliwą. Przed ryzalitem portyk z czterema kolumnami wspierającymi balkon z żeliwną balustradą. Uwagę

zwracają kute balkony o misternych dekoracjach (za najciekawszy wypada uznać ten na południowej elewacji pałacu – jego formy nawiązują do neogotyku). Na teren dziedzica pałacowego prowadzi barokowa brama wjazdowa w formie wieży z arkadowym przejazdem.

W skład zespołu pałacowego wchodzi także oficyna, brama i park.

Stan zachowania zły – obiekt popada w ruinę.

Zespół pałacowy w Seroczynie (gm. Wodynie)

Eklektyczny pałac wzniesiony na przełomie XIX i XX w. przez ówczesnego właściciela dóbr Edmunda Wenera. Wnętrze przekształcone po II wojnie światowej podczas dostosowania obiektu do nowych potrzeb (biura PGR).

Założony na rzucie wydłużonego prostokąta,

podpiwniczony, niesymetryczny. Fasada trójczłonowa, o trzyosiowej partii centralnej z balkonem na piętrze oraz dwuosiowym skrzydle pd. I sześciuosiowym pn. Otwory okienne prostokątne w tynkowanych obramieniach z nadprożami nad kroksztynkach. Elewacja ogrodowa opracowana analogicznie z wyjściem od ogrodu poprzedzonym tarasem. W południowej elewacji szczytowej portyk o czterech kolumnach tokańskich z tarasem na górze. W skład zespołu pałacowego wchodzi także czworak i park.

Stan zachowania dostateczny. Obiekt popada w ruinę.

Fotografia 23. Widok na pałac w Mordach.

Fotografia 24. Widok na pałac w Seroczynie.

Dwory [11]

Oprócz założeń pałacowych, na terenie powiatu znajdują się liczne dwory, wybudowane w kilku stylach (w większości w klasycystycznym), pochodzące głównie z II połowie XIX wieku i początku XX wieku.

Dwór w Grzędzie (gm. Kotuń)

Majątek stanowił jedną własność z Chlewiskami. Należał do Rózańskich, później Helbichów, a od 1926 roku do Aurelii z Szacznajdrów Reymontowej, żony pisarza Władysława Reymonta. Potem, od 1930 roku, być może własność Feliksa Tymienieckiego.

Fotografia 25. Widok na dwór w Grzędzie.

Dwór w stylu polskim, wzniesiony na początku lat dwudziestych XX wieku przez budowniczego Wacława Jędrzejewskiego. Parterowy, nakryty dachem czterospadowym z portykiem czterokolumnowym na osi zwieńczonym szczytem dwuspadowego daszku. W obu bocznych elewacjach niewielkie przybudówki nakryte trójspadowymi daszkami. Oryginalnym elementem jest trójboczny ryzalit na osi tylnej elewacji dworu. Namiotowy daszek nadaje mu charakter zamkowej wieżyczki. Elewacja tylna nie ma charakteru ogrodowego – brak tu drzwi prowadzących do ogrodu. Dwór frontem skierowany jest na park, a od tyłu znajduje się piękne założenie folwarku. Tworzyło ono niegdyś pełny, samowystarczalny świat, jeden z ostatnich takich światów, które ostatecznie znikły wraz z przestępczą reformą rolną zapoczątkowaną dekretem PKWN z 6 września 1944 roku. W skład zespołu dworskiego wchodzi także dwojak, obora, chlew, pralnia i park.

Stan zachowania zły – obiekt popada w ruinę.

Dwór w Dąbrowie (gm. Przesmyki)

Dwór został wzniesiony dla rodziny Dobrzyńskich w 1850 roku. W II połowie XIX w. Duplewice należały do dóbr łysowskich. Ich właścicielami byli Jakub Dobrzyński i jego żona Rozalia z Kłopotowskich. Do 1909 roku majątkiem zarządzali Dobrzyńscy. W 1911 roku Duplewice nabyli Ignacy Fonberg z żoną Zofią z Łuniewskich. Podczas II wojny światowej w dworze

Fotografia 26. Widok na dwór w Dąbrowie.

ukrywali się żołnierze AK. Od 1945 roku w obiektach mieściły się szkoła i przedszkole. Od 1994 roku stanowiły mienie skomunalizowane gminy Przesmyki. W 2010 r. władze gminy dokonały darowizny nieruchomości na rzecz województwa mazowieckiego z przeznaczeniem na działalność kulturalną Muzeum Regionalnego w Siedlcach, po czym rozpoczęto prace rewitalizacyjne. Prace remontowe trwały w latach 2011-2015. W chwili obecnej mieści się tu Muzeum Ziemiaństwa w Dąbrowie – Oddział Muzeum Regionalnego w Siedlcach. W skład założenia dworskiego wchodzi także oficyna i park.

Dwór murowany z cegły, otynkowany i malowany na biało, posadowiony na planie prostokąta o regularnej bryle. Parterowy, podpiwniczony, z poddaszem nakrytym dachem czterospadowym o połaciach krytych wtórną papą. Elewacja frontowa 9 osiowa z 3 osiowym portykiem wgłębnym

umieszczonym centralnie. Portyk wsparty na parze kolumn toskańskich. Wystrój architektoniczny ograniczony do boniowania narożnego, profilowanych opasek okiennych, gzymsu koronującego. Całość skomponowana w duchu klasycyzmu.

Stan zachowania bardzo dobry – obiekt po przeprowadzonej renowacji.

Dwór w Ostrówku (gm. Siedlce)

Dwór z 1923 roku. W 1948 roku dwór przejęty przez Skarb Państwa. Parterowy, nakryty dachem czterospadowym z wystawką na osi zwieńczoną falistym szczytem i kolumnowym gankiem poprzedzającym wejście, złożonym z dwóch par pękatek kolumn. Dwór powstał zapewne w wyniku rozbudowy starszej siedziby, której fragment przetrwał jako przybudówka nowego budynku.

Fotografia 27. Widok na dwór w Ostrówku.

Stan zachowania bardzo dobry – obiekt po przeprowadzonej renowacji.

Dwór w Krynicy (gm. Suchożebry)

Dwór powstał w II połowie XIX w., był własnością generała Szydłowskiego. W okresie międzywojennym własność Ciechowskich. Po II wojnie światowej przejęty przez skarb państwa. Bez cech stylowych. Obiekt na planie prostokąta, z portykiem kolumnowym od frontu. Bryła parterowa, kryta dachem czterospadowym. W skład zespołu dworskiego wchodzi także park, budynek gospodarczy i piwnica. W ostatnich latach obiekt został odrestaurowany.

Dwór w Woli Suchożebrskiej (gm. Suchożebry)

Dwór wzniesiony w 1835 roku zapewne z inicjatywy nowego właściciela majątku Ignacego Marcinkowskiego.

W 1946 roku w wyniku powojennej reformy rolnej w budynku dworskim urządzono Ośrodek Zdrowia, a w latach 70. ubiegłego wieku obiekt przejęła Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna w Siedlcach, a następnie siedleckie Centrum Kultury i Sztuki.

W 1994 roku dwór wraz z otaczającym go 3-hektarowym parkiem wydzierżawiły Sokołowskie Zakłady Mięsne S.A.

Jest budowlą parterową, nakrytą dwuspadowym dachem, z nowszą przybudówką od wschodu. Zgodnie z częstą praktyką pierwotna sionka poprzedzająca wejście, opięta pilastrami i zwieńczona trójkątnym frontonem, została na

Fotografia 28. Widok na dwór w Woli Suchożebrskiej.

początku XX wieku lub w okresie międzywojennym zastąpiona kolumnowym gankiem złożonym z dwóch par toskańskich kolumn. Niewątpliwie nadał on dworowi zgodny z duchem stylu polskiego charakter prawdziwie polskiej szlacheckiej siedziby. Naroża

budynku boniowane. Wejście boczne w elewacji zachodniej ujęte pilastrami dźwigającymi trójkątny naczółek.

Stan zachowania dobry – po przeprowadzonej modernizacji.

Dwór w Mościbrodach (gm. Wiśniew)

Pierwotny dwór wzniesiony został zapewne około połowy XIX wieku i potem na przełomie XIX i XX wieku był najprawdopodobniej przebudowywany. Odbudowany w ostatnich latach dwór to budowla parterowa, nakryta dachem dwuspadowym, z czterokolumnowym gankiem poprzedzającym wejście, zwieńczonym trójkątnym szczytem dwuspadowego daszku. W elewacji ogrodowej mocno wysunięty potężny czterokolumnowy ganek na osi tworzący rodzaj zadaszania tarasu. Z boku parterowa oficyna, nakryta dwuspadowym dachem i poprzedzona dodanym w ostatnim czasie dwukolumnowym portykiem w miejsce murowanej sionki. W skład zespołu dworskiego wchodzi także dwór i park.

Fotografia 29. Widok na dwór w Mościbrodach.

Stan zachowania dobry – po przeprowadzonej modernizacji.

Dwór w Kamieńcu (gm. Wodynie)

Dwór wzniesiony na przełomie XIX i XX w. W roku 1947 spłonął i południowa część dworu została rozebrana. Brak cech stylowych. Budynek parterowy, podpiwniczony, nakryty dachem niskim, czterospadowym. W skład zespołu dworskiego wchodzi także oficyna i park.

Fotografia 30. Widok na dwór w Kamieńcu.

Stan zachowania zły – obiekt popada w ruinę.

Dwór w Kołodziażu (gm. Wodynie)

Fotografia 31. Widok na dwór w Kołodziażu.

Dwór wzniesiony w latach 1925-1927 przez Józefa Pszczółkowskiego wg projektu Karola Jankowskiego. Po 1945 roku zamieniony w leśniczówkę. Wielokrotnie remontowany. Bez cech stylowych. Obiekt na planie prostokąta, z ryzalitami od frontu i tyłu. Bryła parterowa, częściowo podpiwniczona, nakryta dachem naczółkowym. Portyk i ryzalit frontowy nakryty wspólnym dwuspadowym dachem. Stan zachowania dostateczny.

Wymaga podjęcia działań konserwatorskich.

Dwór w Szostku (gm. Wodynie)

Dwór wzniesiony w 1905 roku, parterowy, na kamiennym cokole, z mieszkalnym poddaszem w łamanym dachu, z niesymetrycznie umieszczoną wystawką dachową od frontu, zwieńczoną trójkątnym szczytem dwuspadowego daszku. Wejście poprzedzone zaokrąglonym czterokolumnowym gankiem. Zarówno kolumnowy ganek, jak i łamany dach wpisują się

Fotografia 32. Widok na dwór w Szostku.

w kształtujący się w tym czasie nurt stylu polskiego. Autorstwo dworu przypisywane jest Karolowi Jankowskiemu (1868–1928), dziekanowi wydziału architektury Politechniki Warszawskiej, jednym z organizatorów warszawskiej uczelni, absolwentowi Politechniki Ryskiej. W skład zespołu dworskiego wchodzi także stajnia, spichlerz, park.

Stan zachowania dostateczny. Wymaga podjęcia działań konserwatorskich.

Dwór w Krzesku – Majątku (gm. Zbuczyn)

Klasykistyczny dwór wzniesiony został dla Marchockich w I połowie XIX wieku. Parterowy, nakryty czterospadowym dachem, z ryzalitem na osi zwieńczonym trójkątnym szczytem, z charakterystycznym półkolistym oknem. Budynek powiększono po połowie

Fotografia 33. Widok na dwór w Krzesku – Majątku.

stulecia o nieregularne piętrowe skrzydło w modnym w owym czasie stylu nawiązującym do willi włoskiej z nakrytą niskim dachem wieżą-belwederem. Podobną „włoską” przybudówkę zyskały m.in. dwory w Bartodziejach i Krzynowłodze Wielkiej. Murowany, zwieńczony balustradą sześciokolumnowy ganek dodany został w wieku XX, zapewne około 1910 roku, kiedy już trudno było sobie wyobrazić ziemiański dwór bez kolumnowego portyku, do czego bez wątplenia przyczynił się kształtowany z początkiem wieku styl polski. Przy dworze w kompletnej ruinie zachowała się stara oficyna z początku XIX wieku, która mogłaby służyć za podręcznikowy przykład dworu typu „chudopacholskiego”, z kanałem kominowym w samym środku budynku. W szerokiej podstawie komina zwężającej się ku górze znajdowała się tzw. czarna kuchnia. Przykładem takiego dworu jest zachowany do dziś dwór w Szczytnie.

Obiekt po przeprowadzonej renowacji w ostatnich latach.

**Fotografia 34. Widok na dwór
w Tokarach.**

Dwór w Tokarach (gm. Korczew)

Dwór z I połowie XIX w. fundowany zapewne dla Urbańskich. Piętrowy, nakryty dachem czterospadowym, z nowszą drewnianą werandą poprzedzającą wejście. Pokrycie dachowe z blachy. Obiekt tynkowany.

Stan zachowania dostateczny. Wymaga podjęcia działań konserwatorskich.

Dwór w Niwiskach (gm. Mokobody)

Dwór wzniesiony został w II połowie XVIII wieku zapewne dla Ossolińskich. Pierwotnie utrzymany był, jak można się domyślać, w formach barokowych. Parterowy, nakryty być może mansardowym dachem wpisywał się w charakter późnobarokowego założenia, na które składały się również efektowna brama wjazdowa, dwie oficyny i park. W wyniku kolejnych przebudów i restauracji z XIX i XX wieku otrzymał ostatecznie charakter klasycystyczny: z początkiem XIX stulecia do dworu dostawiono trójarkadowy filarowy ganek zwieńczony trójkątnym naczółkiem, a potem zapewne zmieniono dach na czterospadowy. W związku z barokową tradycją osiowej kompozycji zastanawia sposób usytuowania dworu frontem na park. Do dworu w Niwiskach prowadzi efektowna brama, z częścią środkową wyższą, zamkniętą półkoliście, ujętą splotami i zwieńczoną falistym szczytem z owalnym prześwitem. Przy niej, w ciągu muru, zachowała się jedna z oficyn, parterowa, na planie zbliżonym do kwadratu, nakryta dachem mansardowym. Obie budowle powstały w drugiej połowie XVIII wieku. Obie oficyny oraz brama wjazdowa poddana renowacji w ostatnich latach. Pałac w trakcie renowacji.

Dwór w Nowych Iganiach (gm. Siedlce)

**Fotografia 35. Widok na dwór
w Nowych Iganiach.**

Dwór wzniesiony w 1828 roku w stylu klasycystycznym. Ostatnimi właścicielami majątku i dworu przed II wojną światową byli Bronisława i Wiktor Grabowscy. Kilkakrotnie modyfikowany, parterowy, nakryty dachem czterospadowym, z sionką poprzedzającą wejście zwieńczoną trójkątnym szczytem dwuspadowego daszku.

Stan zachowania dostateczny. Wymaga podjęcia działań konserwatorskich.

Na terenie powiatu siedleckiego zlokalizowanych jest 21 parków wpisanych do rejestru zabytków województwa mazowieckiego. Najbardziej reprezentatywną grupę zieleni komponowanej stanowią zespoły parkowe będące jednym z elementów założeń rezydencjonalnych.

Zdecydowana większość zachowanych założeń parkowych powstała w XIX wieku, często z wykorzystaniem starszego drzewostanu.

Przetrwało niewiele pozostałości założeń regularnych. W niektórych parkach brak rezydencji, które nie przetrwały do naszych czasów, gdyż zostały zniszczone i rozebrane w okresie powojennym lub zostały znacząco przebudowane (np. w Żeliszewie Podkościelnym). W niektórych parkach zachowała się mała architektura w postaci bram i ogrodzeń itp. (np. w Niwiskach).

Stan założeń parkowych na terenie powiatu jest zróżnicowany. W większości parków konieczne jest przeprowadzenie gruntowych prac porządkowych i pielęgnacyjnych oraz likwidacja samosiewów.

Zabytki przemysłowe, techniki [1]

Na terenie powiatu odnaleźć można nieliczne obiekty działalności handlowej i rzemieślniczej, a później przemysłowej ujęte w rejestrze zabytków województwa mazowieckiego.

Zespół gorzelni tj. gorzelnia, magazyn spirytusu, ogrodzenie w Starym Bartkowie (gm. Korczew)

Gorzelnia została wybudowana w II połowie XIX wieku (1893 rok) i wchodziła w skład Dóbr Korczewskich. Powstała w okresie, kiedy właścicielem był Aleksander Ostrowski, syn Ludwiki z domu Kuczyńskiej i Tadeusza Leona Ostrowskiego.

Gorzelnia była wyposażona w maszynę parową. Powstały wówczas też budynki gospodarcze – murowane obory i stodoły oraz mieszkalne – czworaki. W 1929 roku Dobra Korczewskie zostały nagrodzone Wielkim Medalem Srebrnym na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu. Do wybuchu II wojny światowej majątek należał do rodziny Ostrowskich. Hrabia Krystyn Ostrowski, ostatni właściciel, w momencie wybuchu II wojny światowej wyjechał do Anglii. Zmarł na emigracji 15 kwietnia 1980 roku.

Wiatraki, młyny

Obecnie w skład zespołu oprócz budynku gorzelni wchodzi magazyn spirytusu oraz ogrodzenie. Stan zachowania dostateczny. Obiekty nieużytkowane.

Do zabytków techniki na terenie powiatu zaliczyć można młyny (np. młyn wodny w Kuźnicy koło wsi Źdźar) oraz wiatraki (np. w Dziewulach). Wiatraki wraz z młynami wodnymi były miejscem pracy sporej grupy zawodowej młynarzy cieszących się społecznym poważaniem. Większość historycznych

wiatraków z terenu powiatu obecnie już nie istnieje (np. w miejscowości Grabowiec, Hołubla, Krzesk – Królowa Niwa).

Dworce kolejowe

Do zabytków techniki zaliczyć można także zespoły dworców kolejowych m.in. w Mordach, który wymaga przeprowadzenia działań renowacyjnych.

Kapliczki przydrożne, krzyże

Wznoszenie kapliczek, figur i krzyży przy drogach lub w przydomowych ogródkach jest zwyczajem bardzo starym i szeroko praktykowanym. Na terenie powiatu spotykamy różnorodne obiekty w tej grupie zabytków.

Kapliczki, figury i krzyże przydrożne z reguły ogradzane są dekoracyjnymi płótkami oraz obsadzone roślinnością niską, nie tylko identyfikują mieszkańców pod względem wyznaniowym, ale stanowią też malowniczy akcent w miejscowym krajobrazie.

Najwięcej w powiecie spotyka się kapliczek z figurami Matki Boskiej, Chrystusa i św. Jana Nepomucena. „Nepomuki” stawiano nad grożącymi powodzią ciekami wodnymi.

W powiecie daje się zauważyć duże zagęszczenie kapliczek w formie krzyża na prostokątnej podstawie. W gminie Przesmyki jest ich szczególnie dużo w Górkach i na polach między tą wsią, a stolicą gminy. „Kapliczkową wsią” zwana jest Wola Wodyńska (gm. Wodynie) z powodu mnogości kapliczek w tej miejscowości.

Fotografia 36. Przykład kapliczki przydrożnej w miejscowości Niwiski (gm. Mokobody).

Architektura drewniana

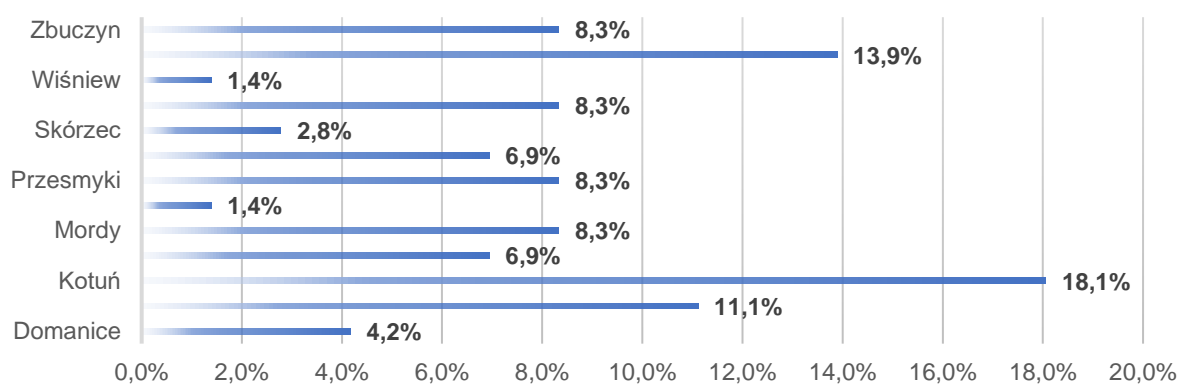
Drewniana, oryginalna i nie przekształcona zabudowa wiejska na terenie powiatu przetrwała w szczątkowej formie. Zachowały się pojedyncze budynki. Pochodzą one głównie sprzed II wojny światowej i z lat tuż po jej zakończeniu. Wyróżniają się często dachami naczółkowymi. Wyróżniają się gankami o bogatym zdobnictwie, będącym dziełem miejscowych cieśli. Zwykle są szalowane. Deski szalunku kryją szczegóły konstrukcji zrębowej.

5.1.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

5.1.4.1. Obiekty wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Mazowieckiego

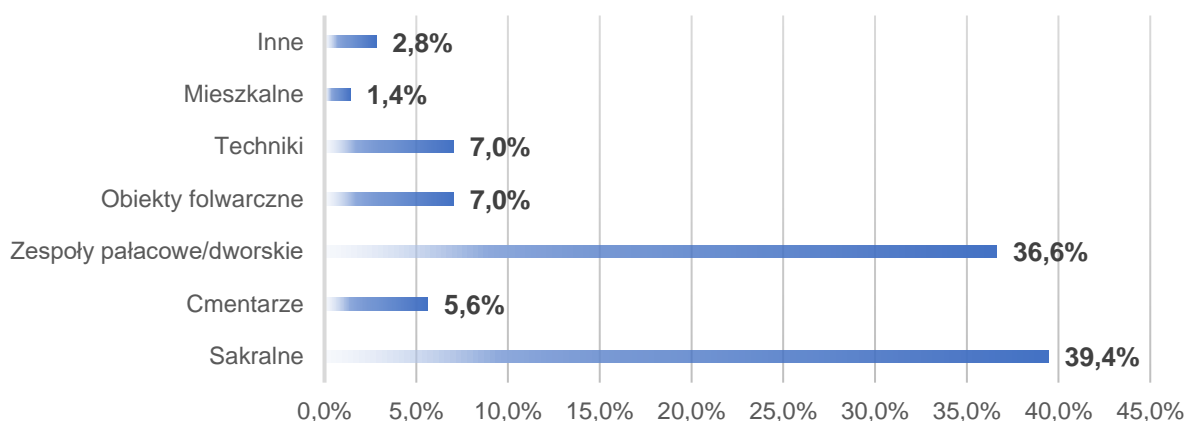
Wykaz zabytków na terenie powiatu siedleckiego wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Mazowieckiego zawiera łącznie 75 pozycji i stanowi załącznik nr 1 do przedmiotowego opracowania.

Pod względem liczby obiektów ujętych w rejestrze zabytków nieruchomości wyróżniają się na tle powiatu gminy Kotuń i Wodynie. Najmniejszy procent obiektów ujętych w rejestrze zabytków charakteryzuje gminy wiejskie Wiśniew i Paprotnia (po jednym obiekcie).

Wykres 1. Analiza liczby zabytków ujętych w rejestrze zabytków z terenu powiatu siedleckiego w podziale na gminy.

Na terenie powiatu przeważają obiekty z kategorii sakralnych oraz zespołów dworskich i pałacowych, stanowiąc łącznie 76% wszystkich obiektów rejestrowych.

Wykres 2. Analiza liczby zabytków ujętych w rejestrze zabytków z terenu powiatu siedleckiego w podziale na pełnioną funkcję.

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami rejestrowymi przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840, ze zm.) oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od ww. obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie w przypadku:

- 1) uszkodzenia, zniszczenia, zaginięcia lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożenia dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmiany miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmian dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz.U. 2022 poz. 840, ze zm.), pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru,
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku,
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru,
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru,

- prowadzenie badań archeologicznych,
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru,
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje,
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru,
- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku,
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów,
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru,
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich działań naruszających strukturę gruntu, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Właściciel lub posiadacz zabytku może wystąpić do właściwego konserwatora zabytków o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich, pomocnych w przygotowaniu dokumentacji projektowej czy sformułowaniu zakresu planowanych prac. Zalecenia konserwatorskie mają na celu określenie sposobu korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także określenie zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Z dniem 9 września 2018 r. weszła w życie zmiana art. 108 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840, ze zm.), w ramach której określono karę pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8 za niszczenie lub uszkodzenie zabytku.

Wspomnianą nowelizacją podwyższono dolną i górną granicę ustawowego zagrożenia karą pozbawienia wolności za niszczenie lub uszkodzenie zabytku – wcześniej zagrożenie to wynosiło od 3 miesięcy do lat 5. Na mocy nowelizacji zniesiono również ograniczenie kwotowe nawiązki, orzekanej przez sąd – zamiast widełek od trzykrotnego do trzydziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia wskazano, iż może ona zostać określona do wartości zniszczonego lub uszkodzonego zabytku, a także wprowadzono nową formę odpowiedzialności w postaci możliwości orzeczenia obowiązku przywrócenia zabytku do stanu poprzedniego. Dodatkowo ustalono, że nawiązki wpływają na rzecz utworzonego z dniem 1 stycznia 2018 r. Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków.

5.1.4.2. Zabytki ruchome

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840, ze zm.) definiuje zabytek ruchomy, jako „rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

Do zabytków ruchomych podlegających ochronie i opiece zalicza się dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, prezentujące minione kierunki artystyczne oraz inne obiekty niebędące w pełni dziełami sztuki (np. wytwory sztuki ludowej i rękodzieła, obiekty etnograficzne, instrumenty muzyczne, przedmioty zgromadzone w kolekcjach, numizmaty, pieczęcie, medale i ordery, militaria, pamiątki historyczne, przedmioty związane z wybitnymi osobistościami lub instytucjami).

Ponadto do zabytków ruchomych zalicza się obiekty wchodzące w skład wyposażenia budowli, także ich wystrój architektoniczny (np. rzeźby, płaskorzeźby, malowidła ścienne, mozaiki, sztukaterie i detal architektoniczny: gzymsy, obramowania otworów okiennych i drzwiowych oraz rzeźby ogrodowe, fontanny, kapliczki i krzyże przydrożne, drogowskazy kamienne, nagrobki itp.).

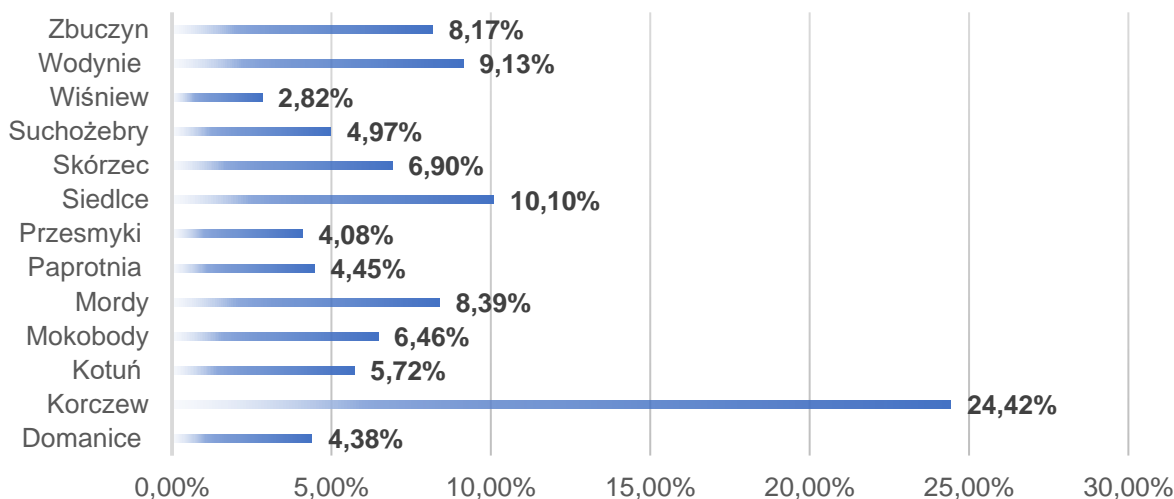
Rejestr Zabytków Ruchomych prowadzony jest podobnie jak Rejestr Zabytków Nieruchomych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela zabytku lub z obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Do rejestru zabytków nieruchomych nie wpisuje się obiektów znajdujących się w inwentarzu muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Większość zabytków ruchomych znajdujących się na terenie powiatu siedleckiego, podobnie jak na terenie całego województwa, stanowi własność kościołów i związków wyznaniowych, parafii lub zgromadzeń zakonnych rzymskokatolickich.

Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków ruchomych województwa mazowieckiego stanowi załącznik nr 1 do przedmiotowego opracowania (Aneks nr 3).

5.1.4.3. Zabytki archeologiczne

Na terenie powiatu znajduje się około 1340 stanowisk archeologicznych. Liczba ta nie jest stała ponieważ dochodzą stanowiska nowoodkryte, a część stanowisk po przebadaniu zostaje usunięta z ewidencji. Większość z nich zlokalizowanych została w ramach prowadzonego od wielu lat programu badawczego pod nazwą Archeologiczne Zdjęcie Polski. Wśród stanowisk archeologicznych ze względu na funkcję przeważają osady. Stanowiska archeologiczne są zlokalizowane najliczniej na terenie gminy Korczew.

Wykres 3. Stanowiska archeologiczne na terenie powiatu z podziałem na gminy.

Na terenie powiatu siedleckiego znajduje się 20 stanowisk archeologicznych, które są ujęte w rejestrze zabytków województwa mazowieckiego. Zlokalizowane są w gminie Mokobody (9), Korczew (7), Mordy (2), Suchożebry (1), Zbuczyn (1).

Ich wykaz stanowi załącznik nr I do przedmiotowego opracowania (Aneks nr 2).

Ochrona stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych przy inwestycjach związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, powinna mieć swoje odbicie w ujmowaniu zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowaniu zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

Szczególnie zagrożone są zabytki archeologiczne tam gdzie trwa intensyfikacja zabudowy mieszkalnej. Zagrożenia dla stanowisk archeologicznych stanowią miejsca rozwoju działalności gospodarczej. Duże zagrożenie dla zabytków archeologicznych stanowi rozwój infrastruktury komunikacyjnej we wszystkich gminach powiatu. Do zagrożeń zaliczyć można także rozbudowę sieci wodociągowej i kanalizacyjnej w gminach powiatu. Na zabytki archeologiczne można natrafić także podczas eksploatacji złóż piasku i żwiru.

5.1.5. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne odgrywa istotną rolę w jednoczeniu i określaniu kulturowej tożsamości grup społecznych. Odzwierciedla jej oczekiwania, które są wyrażane m.in. w formie języka, literatury, muzyki, tańca, obyczajów, ubioru.

Stroje ludowe omawianego obszaru należą do strojów podlaskich.

Na terenie powiatu funkcjonowały silnie zakorzenione tradycje szlacheckie. W 1880 r. w powiecie siedleckim było 231 wsi, z tego 117 szlacheckich. Najwięcej wsi drobnoszlacheckich było w gminach: Czuryły, Domanice, Jasionka, Pióry, Skupie, Tarków i Zbuczyn. W 1894 r. lasy zajmowały 17,5% ogólnej powierzchni powiatu, w rękach szlachty znajdowało się 11,5 tys. ha lasów, co stanowiło 56% ogólnej ich powierzchni. W tym czasie własnością szlachty było 28592 ha ziemi. Najbogatszym w powiecie był właściciel Mordów, Jan Zembruski. Jego majątek liczył 3851 ha ziemi. W 1897 r. posiadał tylko 2415 hektarów, mimo to był nadal najzamożniejszym przedstawicielem szlachty w powiecie. Kres tradycji szlacheckich, ziemiańskich nastąpił w latach II wojny światowej i tuż po. Proces likwidacji grupy społecznej odbył się w sposób bezwzględny i najbardziej okrutny poprzez wywłaszczenie z własności i fizyczną eliminację. Zmiany, jakie zaszły w Polsce, nie zepchnęły do końca w zapomnienie tradycji szlacheckich. Wiązało się to z posiadaniem ziemi. Osoby i rody, które dorobiły się majątku w handlu czy produkcji, stawiały sobie za punkt honoru nobilitację poprzez nabycie majątku ziemskiego i uzyskania herbu. Posiadanie ziemi i uszlachcenie stało się zwieńczeniem kariery kilku pokoleń [14].

W wielu gospodarstwach na terenie powiatu pielęgnowane są tradycje świąteczne, religijne, kultywowane stare zwyczaje, szczególnie widoczne w obchodach świąt bożonarodzeniowych. Praktykuje się domowe przetwarzanie żywności, czy też wykorzystywanie tradycyjnych sprzętów.

Powiatowe życie kulturalne rozwijane jest przede wszystkim w instytucjach kultury: gminnych ośrodkach kultury, coraz częściej także w świetlicach wiejskich, szkołach, remizach straży pożarnych. Animatorzy kultury systematycznie i profesjonalnie dają podwaliny późniejszym działaniom artystycznym - zarówno indywidualnym, jak i zespołowym np. (orkiestry). Ważnym ubogaceniem tej działalności są organizacje pozarządowe realizujące działania kulturalne (w tym koła gospodyń wiejskich), biblioteki oraz twórcy ludowi.

Przykładem wieloletniej działalności kulturalnej jest m.in. Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Siedleckiej „Chodowiacy”, który działalność kulturalną prowadzi ponad 50 lat.

Na terenie powiatu corocznie odbywa się wiele wydarzeń kulturalnych związanych z tradycjami powiatu, np. majówka z folklorem. To impreza plenerowa, która odbywa się raz w roku w Domu Pracy Twórczej „Reymontówka” w Chlewiskach. Impreza w swoim założeniu przyczynia się do kultywowania i rozwijania tradycji śpiewaczych i tanecznych związanych z miejscowym folklorem, integracji międzypokoleniowej, popularyzacji wartości dóbr kultury ludowej i pozyskiwania odbiorców sztuki tradycyjnej ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i młodzieży oraz podniesieniu poziomu umiejętności wokalnych i tanecznych członków zespołów ludowych.

Fotografia 37. Majówka z folklorem.

5.1.6. Muzea i zabytki w zbiorach muzealnych

Na terenie powiatu znajdują się dwie placówki muzealne opisane poniżej.

Muzeum Ziemiaństwa w Dąbrowie (gm. Przesmyki)

W zabytkowym dworze prezentowane są zabytkowe wnętrza ziemiańskie utrzymane w konwencji przełomu XIX i XX w. Oryginalne wyposażenie dworu w Dąbrowie uległo rozproszeniu po II wojnie światowej. Przystosowując budynek do potrzeb muzealnych zachowano istniejący układ pomieszczeń. Wyposażono je w meble, przedmioty użytku codziennego oraz dzieła sztuki z przełomu XIX i XX w. Pochodzą one między innymi ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Siedlcach. Znajdują się tutaj także depozyty osób prywatnych oraz Muzeum Warszawy. Duża część eksponatów została zakupiona do zbiorów Muzeum Ziemiaństwa oraz podarowana przez osoby prywatne.

Do pomieszczeń, które można zwiedzić w muzeum zaliczyć można: pokój kredensowy, sień dworska, pokój Pani Domu, pokój Pana Domu, sypialnia, salon, pokój stołowy, kuchnia dworska.

Na terenie muzeum prezentowane są także wystawy czasowe [28].

Muzeum Pożarnictwa w Kotuniu (gm. Kotuń)

Mieści się w remizie Ochotniczej Straży Pożarnej. Powstało ze społecznej inicjatywy, z dużym zaangażowaniem rodziny Todorskich. Powołane uchwałą Zarządu OSP w 1982 r. Rok później przekształcone w oddział Muzeum Okręgowego w Siedlcach zarządzeniem wojewody siedleckiego. W latach 1987–1988 wybudowano garaż na zabytkowe samochody strażackie.

Obecnie muzeum posiada 1326 muzealiów, w tym 500 technicznych i 826 artystyczno-historycznych.

Zbiory wyeksponowano na czterech wystawach stałych:

- Rozwój techniki pożarniczej od połowy XIX do końca XX wieku.
- Podręczny sprzęt gaśniczy.
- Zabytkowe pojazdy pożarnicze.
- Kultura polskiego pożarnictwa.

Na wystawie stałej wyeksponowano 26 sikawek ręcznych, w tym 2 sikawki przewoźne i 2 sikawki podręczne – szpryce, oraz 23 motopompy różnych producentów, w tym 18 polskich i 5 zagranicznych. Są to darowizny ochotniczych i zawodowych straży pożarnych byłego województwa siedleckiego. Sikawki ręczne przenośne zgromadzone w Kotuniu są największym zbiorem w Polsce. Zostały wyprodukowane przed 1939 rokiem w fabrykach polskich na Mazowszu i w Małopolsce Wschodniej. W zbiorze pojazdów są 2 wozy konne z 1 połowy XX w, 1 beczkowóz konny i 3 samochody z lat 50. XX w. W kolekcji jest także sprzęt gaśniczy, alarmowy i oświetleniowy, aparaty oddechowe, uzbrojenie osobiste i umundurowanie, podręczny sprzęt gaśniczy, sztandary i proporce, odznaczenia, medale, pieczęcie, tableau, fotografie, zabytkowe plakaty, rzeźby i inne przedmioty obrazujące historię techniki pożarniczej i kultury polskiego pożarnictwa od XIX do końca XX wieku [29].

5.1.7. Gminne ewidencje zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. gminy podejmują działania w zakresie „zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę¹ na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

¹ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840, ze zm.)

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Podstawą do sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest opracowana gminna ewidencja zabytków.

Stan prawny opracowanych gminnych ewidencji przez gminy na terenie powiatu siedleckiego przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 1. Stan opracowanych gminnych ewidencji zabytków w gminach na terenie powiatu.

Gmina	Czy gmina deklaruje, że posiada GEZ	Termin uzgodnienia kart gminnej ewidencji zabytków	Numer przyjętego zarządzenia (aktualnego)
Dominice	TAK	2014 r.	Zarządzenie Wójta Gminy Domanice Nr 72/2014 z dnia 31 grudnia 2014r.
Korczew	TAK	2012 r.	-
Kotuń	TAK	2011 r.	-
Mokobody	TAK	2014 r.	-
Mordy	TAK	-	Zarządzenie nr 44/2007 Burmistrza Miasta i Gminy Mordy z dnia 5 listopada 2007 r.
Paprotnia	TAK	-	-
Przesmyki	TAK	2009 r.	Zarządzenie Wójta Gminy Przesmyki z dnia 30.06.2009 r. (brak numeru)
Siedlce	TAK	2009 r.	-
Skórzec	TAK	2020 r.	-
Suchożebry	TAK	2009 r.	-
Wiśniew	TAK	2012 r.	-

Gmina	Czy gmina deklaruje, że posiada GEZ	Termin uzgodnienia kart gminnej ewidencji zabytków	Numer przyjętego zarządzenia (aktualnego)
Wodynie	TAK	2009 r.	-
Zbuczyn	TAK	2013 r.	Zarządzenie nr 82/2021 Wójta Gminy Zbuczyn z dnia 29.12.2021 r.

Żadna z gmin powiatu siedleckiego na dzień opracowania dokumentu nie posiada aktualnego programu opieki nad zabytkami.

5.1.8. Zabytki nieruchome Samorządu Powiatu Siedleckiego

Do obiektów zabytkowych będących w posiadaniu powiatu siedleckiego należą:

Dwór w Chlewiskach (gm. Kotuń)

Dwór wzniesiony zapewne w XIX wieku, ukształtowany ostatecznie i rozbudowany w latach dwudziestych XX wieku z inicjatywy wdowy po Władysławie Reymoncie Aurelii Reymontowej przez budowniczego Wacława Jędrzejewskiego. Korpus główny parterowy, nakryty dachem czterospadowym, z czterokolumnowym

Fotografia 38. Widok na dwór w Chlewiskach.

drewnianym portykiem zwieńczonym trójkątnym szczytem dwuspadowego daszku. W elewacji ogrodowej również portyk kolumnowy, szeroki, nakryty daszkiem trójspadowym, przypominający rozwiązania stosowane w ramach niektórych projektów dworów w stylu polskim. Obok połączony z dworem budynek oficyny, z oddzielnym wejściem, parterowy, nakryty dachem czterospadowym. Przy nim niewielka dobudówka. Dwór jest własnością powiatu siedleckiego, w którym prowadzona jest instytucja kultury powiatu siedleckiego.

Stan zachowania dobry. W 2024 roku zaplanowano prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Zespół pałacowy w Stoku Lackim (gm. Siedlce)

Pałac został wzniesiony w 1875 roku dla Józefa Wyszomirskiego wg projektu architekta Bolesława Podczaszyńskiego, na miejscu starszego dworu należącego do Rostworowskich. Eklektyczny, o przeważających cechach neorenesansowych, piętrowy, z ryzalitem w części środkowej zwieńczonym attykową ścianką i poprzedzonym czterokolumnowym portykiem niosącym taras. Skrajne osie lekko zryzalitowane i na poziomie piętra ujęte jońskimi pilastrami. Podobne pilastry o jońskich kapitelach

Fotografia 39. Widok na pałac w Stoku Lackim.

rozdzielają półkoliście zamknięte okna górnej kondygnacji środkowego ryzalitu. Pozostałe okna piętra dekorowane odcinkowymi gzymsami wspartymi na konsolkach. Kondygnacje rozdzielone gzymsem kordonowym, a elewacje zwieńczone gzymsem modylionowym. Przyziemie boniowane. Całość utrzymana jest w harmonijnym stylu neorenesansowym z elementami eklektyzmu. Dość szybko majątek dawnych właścicieli został przejęty za długi (ponoć karciane) i rozparcelowany, a w budynku pałacu zaczęto prowadzić działalność edukacyjno-wychowawczą. Przed II wojną światową był tu sierociniec prowadzony przez siostry zakonne, później Państwowy Dom Dziecka im. Janusza Korczaka (do 1983 r.). Obecnie pałac jest własnością powiatu siedleckiego, gdzie prowadzona jest działalność dydaktyczno – opiekuńczo – wychowawcza w ramach funkcjonującego Specjalnego Ośrodka Szkolno – Wychowawczego.

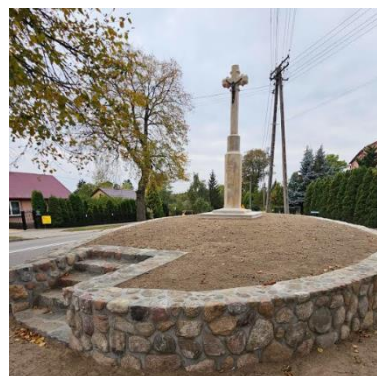
Stan zachowania dobry. W 2024 roku zaplanowano prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Pamiętkowy krzyż przy drodze powiatowej na działce nr 96 obw. Korczew (gm. Korczew)

Jednym z krzyży w lokalnym krajobrazie administruje powiat siedlecki. Obiekt ten jest zlokalizowany w centrum Korczewa, przy skrzyżowaniu ulic Siedleckiej i C.K. Norwida. Krzyż jest wykonany z kamienia (piaskowiec), ustawiony na usypanym płaskim wzniesieniu ziemnym otoczonym podmurówką z kamieni polnych. Na wzniesienie można wejść po kilku stopniach wykonanych w podmurowaniu. Od strony wschodniej znajduje się pasyjka koloru czarnego oraz wykuta sentencja „UFAJCIE JAM ZWYCIĘŻYŁ ŚWIAT 1853 r.”

Znak ten został ufundowany przez ówczesnych właścicieli dóbr korczewskich Joannę i Aleksandra Kuczyńskich – było to wotum dziękczynne w podzięcie Bogu za oddalenie zarazy, (epidemii cholery) która wybuchła w 1852 roku, zbierając straszliwe żniwo. Wg miejscowych zarazę przywlekły wojska rosyjskie. Sam krzyż został przetransportowany na miejsce zaprzęgiem ciągniętym przez woły i ustawiony przy udziale tłumnie zgromadzonej miejscowej ludności. W ówczesnym czasie w miejscu ustawienia krzyża rozpoczynały się zabudowania miejscowości Korczew. Dla mieszkańców jest on symbolem „małej ojczyzny”. W tym miejscu rozpoczynają się uroczystości o charakterze patriotyczno-religijnym.

Fotografia 40. Widok na krzyż w Korczewie.

Stan zachowania bardzo dobry. W 2023 roku przeprowadzono odrestaurowanie pamiątkowego krzyża.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń

Diagnoza oraz ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu siedleckiego została wykonana na podstawie:

- analizy dokumentów strategicznych gmin,
- publikacji książkowych i wydań broszurowych dotyczących regionu,
- informacji o inwestycjach zrealizowanych na terenie powiatu z zakresu dziedzictwa kulturowego.

Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego została przedstawiona poniżej.

Mocne strony

- bogaty zasób dziedzictwa kulturowego powiatu,
- cenne zabytki archeologiczne ujęte w rejestrze zabytków (20),
- dobry stan techniczny obiektów będących własnością powiatu,
- dobry stan obiektów architektury sakralnej,
- zabytki drewnianej architektury sakralnej,
- różnorodne budownictwo pałacowe i dworskie,
- zwiększająca się świadomość ważności zasobów dziedzictwa kulturowego w promocji regionu,
- prężnie działające ośrodki kultury,

- realizowane w ostatnich latach działania związane z renowacją cennych zabytków, głównie dworów z terenu powiatu,
- liczne tradycje kultywowane przez koła gospodyń wiejskich, stowarzyszenia itp.
- dostępna baza noclegowa i gastronomiczna na terenie powiatu,
- możliwości rozwojowe wsi w oparciu o walory zabytkowe, rolnictwo i agroturystykę,
- wsparcie finansowe powiatu dla przedsięwzięć kulturalnych i edukacyjnych,
- dobre warunki do uprawiania aktywności fizycznej,
- rozwinięta infrastruktura agroturystyczna,
- funkcjonujące placówki muzealne.

Słabe strony

- niszczenie stanowisk archeologicznych przez działalność rolniczą i inwestycyjną, do miejsc, gdzie są one najmniej narażone na zniszczenie należą m.in. lasy, nieużytki,
- zły stan części zespołów dworsko i pałacowo parkowych,
- nieuregulowany stan prawny wielu zabytków,
- brak aktualnych gminnych programów opieki nad zabytkami przez wszystkie gminy powiatu,
- brak aktualnych gminnych ewidencji zabytków dla wszystkich gmin powiatu,
- znikoma ilość opracowanych gminnych ewidencji zabytków archeologicznych, co może bezpośrednio przyczynić się do zniszczenia ww. zabytków,
- niewystarczające środki finansowe w budżetach samorządów na renowację zabytków.

Szanse

- fundusze Unii Europejskiej na poprawę zabytków i ich ochronę,
- wzrost roli zabytku jako obiektu turystycznego,
- promocja bazy noclegowej i gastronomicznej,
- rosnąca wiedza i świadomość władz o wartości dziedzictwa kulturowego,
- potencjał dziedzictwa kulturowego jako czynnika stymulującego rozwój turystyczny,
- poprawa dostępności do zbiorów m.in. przez ich digitalizację, wzrost wykorzystania technologii cyfrowych,
- aktywność organizacji pozarządowych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego,
- wzrost środków finansowych na dotacje dla organizacji pozarządowych na prace konserwacyjne przy zabytkach,
- potencjał do rozwoju różnych form turystyki,

- potencjał do rozwoju produktów regionalnych,
- wykorzystanie walorów przyrodniczych i zasobów kulturowych dla rozwoju turystyki,
- rosnąca rola samorządów w sferze ochrony i opieki nad zabytkami.

Zagrożenia

- komercjalizacja zabytków,
- prowadzenie prac budowlanych, konserwatorskich, niezgodnie ze sztuką budowlaną bez nadzoru konserwatora,
- zły stan techniczny zabytków wynikający z wieloletnich zaniedbań,
- pogarszający się stan techniczny zabytków ze względu na wysokie koszty prac konserwatorskich,
- niedostateczne zaangażowanie społeczne w opiekę nad zabytkami,
- zatracanie komunikacji międzypokoleniowej w zakresie lokalnych tradycji i dziedzictwa niematerialnego,
- presja inwestycyjna na tereny o walorach kulturowych i przyrodniczo-kulturowych,
- niewystarczająca promocja działań na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków,
- klęski żywiołowe (np. pożary, wichury, powodzie).

7. Założenia programowe

7.1. Priorytety i kierunki działań powiatowego programu opieki

Priorytet I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

Kierunek 1: Zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.

Kierunek 2: Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców:

Kierunek 1: Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu.

Kierunek 2. Edukacja i popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym powiatu.

7.2. Działania powiatowego programu opieki nad zabytkami

W poniższej tabeli przedstawiono przewidziane do realizacji działania w ramach wyznaczonych priorytetów.

Tabela 2. Działania do realizacji w ramach Powiatowego Programu Opieki Nad Zabytkami dla Powiatu Siedleckiego na lata 2024-2027.

Kierunek działań	Działania	Termin realizacji	Podmiot odpowiedzialny	Monitoring realizacji działań
Priorytet I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego				
Kierunek 1: Zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie	Przyjęcie przez Radę Powiatu Programu Ochrony nad Zabytkami powiatu siedleckiego oraz okresowe monitorowanie jego realizacji	2024-2027	Starostwo Powiatowe w Siedlcach	Liczba raportów monitoringowych [szt.]
	Weryfikacja obiektów wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków pod kątem zgodności ze stanem faktycznym	2024-2027	Starostwo Powiatowe w Siedlcach	Liczba działań weryfikacyjnych [szt.]
	Współpraca z gminami w zakresie weryfikacji gminnych ewidencji zabytków. Wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego powiatu. Wsparcie gmin w zakresie opracowania gminnej ewidencji zabytków i jej aktualizacji	2024-2027	Starostwo Powiatowe w Siedlcach	Liczba działań na rzecz współpracy z gminami [szt.]

Kierunek działań	Działania	Termin realizacji	Podmiot odpowiedzialny	Monitoring realizacji działań
	Coroczna aktualizacja powiatowego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	2024-2027	Starostwo Powiatowe w Siedlcach	Liczba wykonanych aktualizacji [szt.]
Kierunek 2: Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Umieszczanie przez Starostę w uzgodnieniu z Konserwatorem Zabytków lub właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na obiekcie zabytkowym nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków znaku informującego o tym, iż obiekt ten podlega ochronie	2024-2027	Starostwo Powiatowe w Siedlcach	Liczba przeprowadzonych działań [szt.]
	Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu (w miarę potrzeb)	2024-2027	Starostwo Powiatowe w Siedlcach, DPT „Reymontówka”	Kwota pozyskanych środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu [zł]
Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców				
Kierunek 1: Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu	Upowszechnianie wiedzy o zasobach kulturowych i przyrodniczych powiatu, a także o jego walorach turystycznych na stronie	2024-2027	Starostwo Powiatowe w Siedlcach,	Liczba publikacji dotyczących wiedzy o zasobach kulturowych

Kierunek działań	Działania	Termin realizacji	Podmiot odpowiedzialny	Monitoring realizacji działań
	internetowej powiatu oraz w innych dostępnych środkach masowego przekazu		DPT „Reymontówka”	i przyrodniczych powiatu [szt.]
	Wydawanie materiałów, publikacji, folderów dotyczących zabytków w powiecie	2024-2027	Starostwo Powiatowe w Siedlcach, DPT „Reymontówka”	Liczba wydanych materiałów, publikacji, folderów dotyczących zabytków w powiecie [szt.]
Kierunek 2. Edukacja i popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym powiatu	Organizacja imprez z zakresu kultury propagujących historię i tradycję o charakterze ponadgminnym	2024-2027	Starostwo Powiatowe w Siedlcach, DPT „Reymontówka”	Liczba zorganizowanych imprez [szt.]
	Rozwijanie działalności edukacyjnej poprzez współdziałanie z samorządami, organizacjami pozarządowymi i instytucjami, popularyzującej ochronę zabytków	2024-2027	Starostwo Powiatowe w Siedlcach, DPT „Reymontówka”	Liczba działań edukacyjnych [szt.]
	Promowanie istniejących szlaków turystycznych	2024-2027	Starostwo Powiatowe w Siedlcach,	Liczba działań promocyjnych dotyczących szlaków i

Kierunek działań	Działania	Termin realizacji	Podmiot odpowiedzialny	Monitoring realizacji działań
	i ścieżek rowerowych przebiegających w pobliżu obiektów zabytkowych		DPT „Reymontówka”	ścieżek turystycznych [szt.]
	<p>Propagowanie wśród mieszkańców prowadzenia działalności agroturystycznej połączonej ze zwiedzaniem regionu: przygotowywanie bazy potencjału turystycznego regionu, zawierającej m.in. listę: atrakcji turystycznych, miejsc wypoczynku i rekreacji, szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, kajakowych) miejsc pamięci, wydarzeń historycznych, zabytków, ciekawych obiektów architektonicznych i przyrodniczych</p> <p>przygotowanie bazy agroturystycznej, turystycznej i gastronomicznej, zawierającej spis produktów i potraw lokalnych</p>	2024-2027	Starostwo Powiatowe w Siedlcach	Liczba podjętych działań dotyczących wspierania działalności agroturystycznej [szt.]

8. Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w *Powiatowym Programie Opieki nad Zabytkami Powiatu Siedleckiego na lata 2024-2027* będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- 1) prawnych – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi budowę parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do wojewódzkiego rejestru lub włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- 2) finansowych – udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków; korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje; współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno - prywatnego” (PPP);
- 3) koordynacji – obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa, powiatu i gminy, współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- 4) społecznych – obejmujących między innymi działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi;
- 5) kontrolnych – sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji POnZ oraz aktualizacja POnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania; monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego; prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji POnZ; aktualizacja bazy zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Siedleckiego na lata 2024-2027 został opracowany na okres czterech lat. Jego realizacja i monitoring opierać się będzie na strukturze organizacyjnej powiatu siedleckiego. Sprawozdanie z realizacji działań programu będzie sporządzane co dwa lata, tj. w roku 2026 za lata 2024-2025 i w roku 2028 za lata 2026-2027.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji programu, uwzględniająca:

- ilość wykonanych zadań przyjętych do realizacji,
- efektywność wykonania zadań,
- wartość finansową zrealizowanych zadań,
- zakres współpracy z osobami i jednostkami odpowiedzialnymi za zabytki.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady, które zawiera Rozdział 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840, ze zm.). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną, w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Dotacje udzielane przez Ministra i Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków mogą być przeznaczane na szereg działań przy zabytkowych obiektach wpisanych do rejestru zabytków, niezbędnych dla zachowania i poprawy stanu technicznego oraz substancji zabytkowej obiektu. Do katalogu prac i działań należą: techniczne i konserwatorskie ekspertyzy, konserwatorskie lub architektoniczne badania i dokumentacje, opracowania programów prac konserwatorskich, projekty budowlane, zabezpieczenie, zachowanie i utwalenie substancji zabytku, stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich częściowe odtworzenie, odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności; uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej, zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dodatkowo dotacje na działania przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków mogą być udzielane przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego (gminy, powiaty, województwa) na zasadach określonych w podjętej przez dany organ uchwale.

Zgodnie z nowelizacją ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, utworzony został Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków – państwowy fundusz celowy. Głównymi wpływami Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są administracyjne kary pieniężne nakładane w wypadkach, które dotychczas stanowiły wykroczenia. Są to środki z administracyjnych kar, które nakładane mogą być w ściśle określonych przypadkach. Karom pieniężnym podlegać mogą osoby, które bez uzyskania pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (lub niezgodnie z zakresem określonym w pozwoleniu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków) wykonują np.: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, roboty budowlane w otoczeniu zabytku; prowadzą badania

konserwatorskie, archeologiczne lub architektoniczne przy zabytku wpisanym do rejestru. Kary pieniężne, nakładane są przez organy ochrony zabytków.

Wpływami do Funduszu mogą też być kary zasądzone przez Sąd w sprawach przestępstw zniszczenia lub uszkodzenia zabytku. Środki, zgromadzone na koncie Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków w pierwszej kolejności przeznaczone są na ratowanie zabytków zagrożonych lub zniszczonych.

Najważniejsze potencjalne źródła dofinansowania działań i zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dla Powiatu Siedleckiego w latach 2024-2027 przedstawiono w poniższej tabeli. Zaznaczyć należy, iż są to wybrane źródła możliwości pozyskania dofinansowania.

Tabela 3. Wybór możliwości pozyskania dofinansowania działań ujętych w Powiatowym Programie Opieki nad Zabytkami Powiatu Siedleckiego na lata 2024-2027.

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	<p>– Ochrona zabytków</p> <p>Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.</p> <p>Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony jest na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Istotnym celem programu jest poprawa stanu instytucji kultury mieszczących się w zabytkowych siedzibach, których remonty ze względu na intensywność użytkowania są szczególnie potrzebne.</p> <p>O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	<p>jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.</p> <p>– Ochrona zabytków archeologicznych</p> <p>Strategicznym celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Zadaniem programu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także opracowanie i publikacja ich wyników. W obu grupach zadań na wsparcie mogą liczyć przede wszystkim projekty, które zakładają prowadzenie badań na obszarach (lub w dziedzinach) niewystarczająco rozpoznanych lub upowszechnionych, promujących nowe kierunki badawcze, a także opracowanie i publikację wyników badań archeologicznych, zwłaszcza zakończonych przed 2010 r.</p> <p>O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury, państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne uczelnie akademickie, niepubliczne uczelnie akademickie, podmioty prowadzące działalność gospodarczą.</p> <p>– Kultura Ludowa i tradycyjna</p> <p>Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	<p>projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami.</p> <p>O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury (z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego); organizacje pozarządowe; podmioty prowadzące działalność gospodarczą: kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.</p> <p>– Wspieranie działań muzealnych</p> <p>Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także – prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych.</p> <p>O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.</p> <p>– Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju</p> <p>Strategicznym celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	<p>wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Program ma za zadanie stworzenie możliwości sprzyjających otoczeniu tych miejsc stałą i stabilną opieką, polegającej w szczególności na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscu pamięci; zabezpieczenia i utrzymania miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z miejsca pamięci w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości i autentyzmu; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej.</p> <p>– Kultura dostępna</p> <p>Celem programu jest wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury, skierowanych do szerokiego grona odbiorców i sprzyjających integracji społecznej. Działania te powinny służyć osiągnięciu realnych, systemowych i długofalowych efektów w niwelowaniu barier w dostępie do kultury w wymiarach: przestrzennym, ekonomicznym, społeczno - mentalnym i kompetencyjnym ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób z miejscowości pozbawionych bezpośredniego dostępu do narodowych zasobów dóbr kultury, instytucji kultury oraz instytucji artystycznych.</p> <p>O dofinansowanie w ramach programu ubiegać się mogą m.in. następujące podmioty prawa polskiego: państwowe instytucje kultury; samorządowe instytucje kultury; jednostki samorządu terytorialnego wyłącznie jako organy prowadzące publiczne szkoły artystyczne, w przypadku szkół nieprowadzących samodzielnej księgowości; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą.</p>
<p>Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków</p>	<p>Środki Mazowieckiego Konserwatora Zabytków przeznaczone są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie województwa mazowieckiego.</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	<p>Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o udzielenie dotacji: osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie.</p> <p>Szczegółowe informacje dotyczące terminów składania wniosków; wyszczególnienie rodzaju dokumentacji, prac oraz materiałów, na które może zostać udzielona dotacja; wnioski oraz niezbędne dokumenty, które należy złożyć w celu ubiegania się o dotację dostępne są na stronie internetowej:</p> <p>https://bip.mwz.pl/dokument/43</p>
<p>Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – Fundusz Kościelny</p>	<p>Powołany Fundusz Kościelny udziela dotacji na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w szczególności dotyczących: remontów dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszania i odgrzybiania, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej. W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki).</p> <p>O dofinansowanie mogą ubiegać się kościoły i inne związki wyznaniowe posiadające uregulowany status prawny w Polsce.</p> <p>Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny</p>
<p>Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnoprawnych</p>	<p>Dotacje w ramach działalności funduszu udzielane są na m.in. likwidację barier architektonicznych (w tym, także w obiektach zabytkowych) w myśl projektu Dostępna przestrzeń. Podmiotami uprawnionymi do otrzymywania środków są właściciele obiektu wymagającego likwidacji barier.</p> <p>Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% wartości dla podmiotu, który nie jest przedsiębiorcą oraz do 30% wartości dla przedsiębiorcy.</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.pfron.org.pl/
Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)	<p>Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji w zakresie ochrony środowiska.</p> <p>W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.</p>
Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027	<p>W Programie wyznaczono Priorytet VII: Kultura, w ramach którego określono cel szczegółowy 4.6: Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych.</p> <p>Wsparciem w ramach określonego priorytetu zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie będą mogły ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.</p> <p>Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.pois.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-infrastrukture-klimat-srodowisko/zalozenia-programu/</p>
Program Regionalny: Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027	<p>Można wskazać dwa główne cele projektu Programu, które są związane z obszarem ochrony zabytków:</p> <p>Priorytet V - Fundusze Europejskie dla wyższej jakości życia na Mazowszu</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	<p>- Cel szczegółowy 4(vi) wzmocnienie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych -alokacja dla RWS – 11 000 000 EUR:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej, • turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych i kulinarnych). <p>Główne grupy docelowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> • mieszkańcy województwa mazowieckiego, • JST, ich związki i stowarzyszenia (np. LGD), • jednostki organizacyjne JST, posiadające osobowość prawną, • organizacje pozarządowe, • kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, • przedsiębiorstwa, • instytucje kultury (szkoły artystyczne, uczelnie artystyczne, teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury), • instytucje edukacyjne, uczelnie. <p>Priorytet IX – Mazowsze bliższe obywatelom dzięki Funduszom Europejskim.</p> <p>Cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich.</p> <p>CS 5 (i) będzie osiągnięty poprzez realizację na terenach miast i ich obszarów funkcjonalnych typów projektów:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego; • Rewitalizacja obszarów zdegradowanych. <p>Główne grupy docelowe:</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	<ul style="list-style-type: none"> • mieszkańcy WM, w tym głównie z obszarów wskazanych do rewitalizacji, • JST, ich związki i stowarzyszenia (np. LGD), • jednostki organizacyjne JST, posiadające osobowość prawną, • organizacje pozarządowe, • kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, • przedsiębiorstwa, • instytucje kultury, • spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe, • instytucje edukacyjne, uczelnie. <p>Cel szczegółowy 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.</p> <p>CS 5(ii) będzie osiągnięty poprzez realizację typów projektów:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego; • Rewitalizacja obszarów zdegradowanych. <p>Główne grupy docelowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> • mieszkańcy WM, w tym głównie z obszarów wskazanych do rewitalizacji, • JST, ich związki i stowarzyszenia (np. LGD), • jednostki organizacyjne JST, posiadające osobowość prawną, • organizacje pozarządowe, • kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, • przedsiębiorstwa, • instytucje kultury, • spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe, • instytucje edukacyjne, uczelnie.

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	<p>Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.funduszedlamazowska.eu/fundusze-europejskie-na-lata-2021_2027/</p>
<p>Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027</p>	<p>Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.</p> <p>2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.</p> <p>Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://inteligentny-rozwoj.com.pl/index.php/fundusze-europejskie-2021-2027/ferc-fundusze-europejskie-na-rozwoj-cyfrowy-2021-2027/</p>
<p>Fundusz Termomodernizacji i Remontów (BGK)</p>	<p>Podstawowym celem Funduszu Termomodernizacji i Remontów jest pomoc finansowa dla inwestorów realizujących przedsięwzięcia termomodernizacyjne i remontowe oraz wypłata rekompensat dla właścicieli budynków mieszkalnych, w których były lokale kwaterunkowe.</p> <p>W przypadku obiektów zabytkowych możliwe jest uzyskanie premii remontowej stanowiącej 60% kosztów przedsięwzięcia remontowego.</p> <p>Beneficjentem premii remontowej są właściciele lub zarządcy budynków wielorodzinnych, których użytkowanie rozpoczęto:</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	<ul style="list-style-type: none"> • przed dniem 14 sierpnia 1961 r. lub co najmniej 20 lat przed dniem złożenia wniosku o premię remontową do banku kredytującego oraz • budynek ten należy do społecznej inicjatywy mieszkaniowej lub towarzystwa budownictwa społecznego; • budynek ten został wybudowany przy wykorzystaniu kredytu udzielonego przez BGK na podstawie wniosków o kredyt złożonych do dnia 30 września 2009 r. lub przy wykorzystaniu finansowania zwrotnego w rozumieniu ustawy z dnia 26 października 1995 r. o niektórych formach popierania budownictwa mieszkaniowego bez względu na status prawny, z wyłączeniem jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych. <p>Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.bgk.pl/podmioty-ryнку-mieszkaniowego/modernizacja-i-rewitalizacja/premia-remontowa-z-funduszu-termomodernizacji-i-remontow.</p>
<p>Rządowy Program Odbudowy Zabytków (BGK)</p>	<p>Rządowy Program Odbudowy Zabytków jest rządowym programem, który oferuje jednostkom samorządu terytorialnego możliwość wsparcia zadań inwestycyjnych w ramach zadań wnioskodawcy polegających na ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dofinansowanie z programu może być przeznaczone na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w ewidencji zabytków, a także na udzielenie przez jednostkę samorządu terytorialnego dotacji o której mowa w art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podmiotowi trzeciemu z zachowaniem przepisów prawa regulujących przekazywanie takich dotacji.</p> <p>Każdy samorząd może złożyć maksymalnie 10 wniosków w trzech kategoriach: do 150.000,00zł, do 500.000,00zł i do 3.500.000,00zł. Dofinansowane może być przyznane w wysokości maksymalnie 98% wartości inwestycji.</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.bgk.pl/programy-i-fundusze/programy/rzadowy-program-odbudowy-zabytkow/
Finansowanie z fundacji	Istnieje możliwość pozyskiwania funduszy zewnętrznych z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange. Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze stron: https://www.fundacjalotto.pl/ http://fundacjakghm.pl/ https://fundacja.pgnig.pl/ https://fundacja.orange.pl/ https://fundacja.santander.pl/ https://www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index.htm https://www.fundacijapkobp.pl/ https://www.pekao.com.pl/o-banku/odpowiedzialnosc-spoleczna/fundacja-banku.html#

11. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd powiatowy powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest Powiat Siedlecki,

- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze Powiatu siedleckiego.

Literatura

1. *Mazowieckie Centrum Kultury i Sztuki Agencja Wydawnicza „Egros” Tradycja Mazowska Powiat Siedlecki, Przewodnik Subiektywny, Warszawa 2013.*
2. *Mazur K., Kościoły i związki wyznaniowe w Siedlekiem. Historia, doktryna, współczesność, Siedlce 1996.*
3. *Libicki P., Libicki M., Dwory i palace wiejskie na Mazowszu, Poznań 2009.*
4. *Dziedzictwo duchowe i materialne szlachty podlaskiej od XIX wieku do III Rzeczypospolitej, opr. Zb., Siedlce 2006.*
5. *Gierlach B., Gierlach M. S., Stanowiska archeologiczne w województwie siedleckim, cz. I, cz. II, Siedlce 1980.*
6. *Boruta T., Polityka agrarna niemieckiego okupanta w czasie I wojny światowej (na przykładzie Podlasia), [w:] Wojsko i kultura w dziejach Polski i Europy. Księga jubileuszowa profesora Piotra Matusaka w 65 rocznicę urodzin, Warszawa–Siedlce 2006, s. 234–242.*
7. *Bugajski C., Wspomnienia z lat okupacji 1939–1945. Z dziejów Ziemi Najbliższej, t. 1, do druku przyg. A. Krzeski, Siedlce 2001.*
8. *Kuć-Staniszevska A., Wspomnienia z okupacji niemieckiej 1915–1918, Warszawa 1939.*
9. *Welik G., Ziemiaństwo guberni siedleckiej 1867–1912, Siedlce 2009.*

Strony internetowe:

10. <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>
11. <https://zabytek.pl>
12. <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/start>
13. <https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/>
14. <https://samorząd.gov.pl/web/powiat-siedlecki/>
15. <https://domanice.eu/>
16. <https://samorząd.gov.pl/web/gmina-korczew>
17. <https://kotun.bip.net.pl/>
18. <https://samorząd.gov.pl/web/gmina-mokobody>
19. <https://samorząd.gov.pl/web/gmina-miasto-mordy>
20. <https://paprotnia.pl/>
21. <https://www.przesmyki.pl/>
22. <https://samorząd.gov.pl/web/gmina-siedlce>

23. <https://gminaskorzec.pl/>
24. <https://suchozebry.pl/>
25. <https://wisniew.pl/>
26. <https://www.wodynie.eu/>
27. <https://zbuczyn.eu/p,1,aktualnosci>
28. <https://muzeumdabrowa.pl/>
29. <https://muzeumpozarnictwakotun.pl/>

Załącznik nr I – wykaz zabytków ujętych w rejestrze zabytków województwa mazowieckiego

Aneks nr 1 - Wykaz zabytków nieruchomości

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Numer rejestru	Data wpisu	Nr działki geodezyjnej	Uwagi
1.	Domanice	Domanice	Kościół parafialny	A-357	31.12.1983	1172/6	
2.	Domanice	Domanice	Stara plebania		02.08.2010	1177	
3.	Domanice	Domanice	Dzwonnice, mur i cmentarz przykościelny	A-1266	26.09.2014	1172/6	
4.	Domanice	Emilianówka	Dom drewniany		14.03.2012	864/1	
5.	Korczew	Knychówek	Kościół parafialny	A-43/228	18.11.1959	69	
6.	Korczew	Korczew	Karczma	A-61/332	15.01.1962		Przeniesiona
7.	Korczew	Korczew	Zespół pałacowy tj. pałac, 2 oficyny, „Syberia”, dom ogrodnika, 2 bud. Gosp.,	A-320 (anulowana) 397/A	29.12.1983 30.03.1990	244/2, 244/3, 244/4, 244/5, 246, 251/1, 251/2	

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Numer rejestru	Data wpisu	Nr działki geodezyjnej	Uwagi
			studnia, ogrodzenie, park i kaplica, d. oranżeria				
8.	Korczew	Korczew	Budynek adm. i spichlerz	A-471	29.05.1998	664	
9.	Korczew	Korczew	d. kuźnia	A-472	29.05.1998	653/1, 663	
10.	Korczew	Korczew	Wieża obserwacyjna	A-473	18.05.1998	1211	
11.	Korczew	Stary Bartków	Zespół gorzelni tj. gorzelnia, magazyn spirytusu, ogrodzenie	A-458	21.04.1997	115/1	
12.	Korczew	Tokary	Zespół dworski	A-111	23.02.1977	496, 482/1, 482/2	
13.	Kotuń	Bojmie	Cmentarz wojenny	A-434	25.04.1994	392, 303	
14.	Kotuń	Broszków	Park dworski	A-274	24.07.1980	927/3, 927/4, 927,/9, 417	
15.	Kotuń	Cisie Zagrudzie	Pałac	A-280	29.08.1980	457/1	
16.	Kotuń	Cisie Zagrudzie	Park	A-265	17.05.1980	455, 456, 457/1, 457/2, 458/1, 458/2, 459, 460/1, 460/2, 461/1, 31, 33, 34, 62, 73	

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Numer rejestru	Data wpisu	Nr działki geodezyjnej	Uwagi
17.	Kotuń	Chlewiska	Dwór i park	A-279	29.08.1980	336/5, 336/7, 339/1, 339/2, 624	
18.	Kotuń	Chlewiska	Aleja dojazdowa	A-426	12.10.1993	624	
19.	Kotuń	Gręzów (Broszków)	Zespół dworski tj. dwór, dwojak, obora, chlew, pralnia i park	A-422	17.06.1993	72	
20.	Kotuń	Kotuń	Zespół dworca kolejowego	A-867	11.09.2009	641/17, 641/20	
21.	Kotuń	Kuźnica koło wsi Żdżar	Młyn wodny	A-4/29	10.05.1954	3	
22.	Kotuń	Żeliszew Duży	Kościół Mariawitów	A-318	29.12.1983	407	
23.	Kotuń	Żeliszew Podkościelny	Kościół parafialny	A-129/597	04.04.1962	211	
24.	Kotuń	Żeliszew Podkościelny	Dzwonnica, ogrodzenie i teren cmentarza przykościelnego	A-1259	21.08.2014	211	
25.	Kotuń	Żeliszew Podkościelny	Zespół pałacowy ob. Park w zespole	A-77/409	19.03.1962	1729, 1730, 1731, 1736, 1737, 1738, 1739, 1740/2, 1741/4, 1742, 1743, 1744,	Pałac skreślony

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Numer rejestru	Data wpisu	Nr działki geodezyjnej	Uwagi
						1745, 1746, 1747, 1748	
26.	Mokobody	Mokobody	Zespół kościoła tj. kościół, dzwonnica	A-64/342	02.02.1962	1704	
27.	Mokobody	Niwiski	Zespół kościoła tj. kościół, dzwonnica	A-120/588	02.02.1962	1704	
28.	Mokobody	Niwiski	Kapliczki: - Matki Boskiej, - Jana Nepomucena	A-121/589	02.04.1962		
29.	Mokobody	Niwiski	Zespół dworski, tj. dwór, oficyna pd, brama z ogrodzeniem, park, oficyna pn., parowozownia, spichlerz	A-122/590 A-423 A-424	02.04.1962 21.08.1993 21.08.1993	322, 323/1, 324/7, 324/15, 324/17, 335/1, 334/1, 344/2, 349/1, 349/2, 373/2	
30.	Mokobody	Niwiski	Obora – stajnia	A-1407	22.02.2018		
31.	Mordy	Mordy	Zespół kościoła tj. kościół, kaplice, brama – dzwonnica, ogrodzenie	A-72/404	19.03.1962	2494	
32.	Mordy	Mordy	Plebania	A-1084	25.06.2012	2052	
33.	Mordy	Mordy	Organistówka	A-1085	28.06.2012	2052	

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Numer rejestru	Data wpisu	Nr działki geodezyjnej	Uwagi
34.	Mordy	Mordy	Kaplica cmentarna	A-73/405	19.03.1962		
35.	Mordy	Mordy	Zespół pałacowy tj. pałac, brama, park, Oficyna	A-74/406 A-961	19.03.1962 13.07.2000		
36.	Mordy	Mordy	Zespół dworca kolejowego tj. dworzec, wieża ciśnień, budynek murowany	A-1118	30.01.2013	2441/11 2441/8 2441/7	
37.	Paprotnia	Grabowiec	Wiatrak	A-174/710	03.05.1962		Nie istnieje
38.	Paprotnia	Hołubla	Wiatrak	A/175/711	03.05.1962		Nie istnieje
39.	Paprotnia	Paprotnia	Zespół kościoła, tj. kościół. Dzwonnica	A-123/591	02.04.1962		
40.	Przesmyki	Dąbrowa	Zespół dworski, tj. dwór, oficyna, park	A-336	30.12.1983	1125/1, 850/2, 1125/2	
41.	Przesmyki	Łysów	Kościół	A-892	07.12.2009	576	
42.	Przesmyki	Łysów	Zespół dworski, tj. ruina dworu, pozostałość parku	A-98/505	26.03.1962	1445, 1446, 1447	
43.	Przesmyki	Przesmyki	Zespół kościoła, tj. kościół, brama – dzwonnica	A-97/507	26.03.1962		
44.	Przesmyki	Przesmyki	Kaplica cmentarna	A-747	30.05.2007	571	

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Numer rejestru	Data wpisu	Nr działki geodezyjnej	Uwagi
45.	Przesmyki	Zawady	Kopiec Piłsudskiego	A-1012	23.03.2011	497	
46.	Przesmyki	Kukawki	Budynek kaplicy	A-1633	14.04.2021	109	
47.	Siedlce	Nowe Iganie	Dwór	A-386	11.07.1986	615/2	
48.	Siedlce	Nowe Iganie	Pomnik	A-56/274	25.11.1960		
49.	Siedlce	Ostrówek	Zespół dworski, tj. dwór i park	A-291	22.12.1981	2/4, 2/5, 2/6	
50.	Siedlce	Pruszyń	Zespół kościoła tj. kościół, 2 dzwonnice, ogrodzenie z bramą	A-75-407	19.03.1962		
51.	Siedlce	Stok Lacki	Zespół pałacowy tj. pałac, oficyna, park	A-343	30.12.1983		
52.	Siedlce	Biel	Budynek kolejowy nr 16	A-1778	15.11.2023	197/4	
53.	Skórzec	Skórzec	Zespół klasztorny tj. kościół i klasztor	A-125/593	02.04.1962	126, 127	
54.	Skórzec	Skórzec	Kapliczka	A-895	15.12.2009	368	
55.	Suchożebry	Krynica	Zespół dworski, tj. dwór, park, budynek gospodarczy i piwnica	A-349 A-447	31.12.1983 14.03.1996	2	
56.	Suchożebry	Krześlin	Kościół parafialny	A-173/709	03.05.1962		
57.	Suchożebry	Sosna-Kozółki	Cmentarz wojenny – jeniecki	A-750	17.07.2007	21	

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Numer rejestru	Data wpisu	Nr działki geodezyjnej	Uwagi
58.	Suchożebry	Suchożebry	Zespół kościoła, tj. kościół, kaplica, dzwonnica	A-76/408	19.03.1962		
59.	Suchożebry	Suchożebry	Cmentarz wojenny – jeniecki	A-752	17.07.2007	482	
60.	Suchożebry	Wola Suchożebrska	Dwór i park	A-127/595	02.04.1962	456/1, 456/2, 457, 462/1, 458/2, 455	
61.	Wiśniew	Mościbrody	Zespół dworski, tj. dwór, oficyna, park	A-423	21.06.1993	373, 371	
62.	Wiśniew	Mościbrody	Piwnica ziemna w zespole dworskim	A-1711	23.06.2022	371/2	
63.	Wodynie	Kamieniec	Zespół dworski, tj. dwór i park	A-292	21.12.1981	746	
64.	Wodynie	Kamieniec	Oficyna w zespole dworskim	A-1339	28.06.2016	745	
65.	Wodynie	Kołodział	Zespół dworski Nowy tj. dwór i aleja	A-794	07.04.2009	402, 452	
66.	Wodynie	Seroczyn	Kościół parafialny	A-158	14.11.1975		
67.	Wodynie	Seroczyn	Zespół dworski, tj. pałac, czworak, park, dwór drewniany	A-364	11.05.1984		
68.	Wodynie	Szostek	Zespół dworski, tj. dwór, stajnia, spichlerz, park	A-421	15.04.1993	334/12, 336/1	

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Numer rejestru	Data wpisu	Nr działki geodezyjnej	Uwagi
69.	Wodynie	Wodynie	Zespół kościoła, tj. kościół, brama – dzwonnica	A-128/596	04.04.1962		
70.	Wodynie	Wodynie	Park z kaplicą grobową	A-360 A-466	31.12.1983 08.12.1997	357/1, 357/2, 357/3, 358/1, 358/2, 363, 364	
71.	Wodynie	Wola Wodyńska	Park	A-264	17.05.1980	162/2, 163/1, 163/2, 166,170	
72.	Wodynie	Wola Wodyńska	Cmentarz wojenny	A-751	17.07.2007	540	
73.	Wodynie	Borki	Budynek młyna	A-1681	02.12.2021	267, 501	
74.	Zbuczyn	Dziewule	Wiatrak	A-229/948	10.04.1972		
75.	Zbuczyn	Krzesk – Królowa	Wiatrak	A-404	06.06.2005	1988/4	Nie istnieje
76.	Zbuczyn	Krzesk – Majątek	Zespół kościoła tj. kościół, plebania	A-721	10.11.2006	229, 604	
77.	Zbuczyn	Krzesk – Majątek	Zespół dworski tj. dwór i park	A-14/56	26.09.1956		
78.	Zbuczyn	Zbuczyn	Kościół parafialny	A-362	31.12.1983		
79.	Zbuczyn	Zbuczyn	Wikariat	A-1237	06.03.2014	1132/1	

Aneks nr 2 - Wykaz zabytków archeologicznych

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data wpisu
1.	Korczew	Tokary	Cmentarzysko	A-204/856	22.01.1970
2.	Korczew	Tokary	Cmentarzysko	A-205/857	22.01.1970
3.	Korczew	Mogielnica	Osada wczesnośredniowieczna	A-218/891	30.11.1970
4.	Korczew	Drażniew	Osada wczesnośredniowieczna	A-943/71	12.12.1971
5.	Korczew	Laskowice	Osada wczesnośredniowieczna	A-227/945	12.12.1971
6.	Korczew	Laskowice	Osada wczesnośredniowieczna	A-946/71	12.12.1971
7.	Korczew	Czaple Górne	Grodzisko stożkowate	A-464/98	08.04.1998
8.	Mokobody	Wyłazy	Grodzisko	A-224/938	15.11.1971
9.	Mokobody	Mokobody	Osada z okresu późnolateńskiego i rzymskiego	A-251/1067	28.08.1974
10.	Mokobody	Mokobody – Kolonia	Cmentarzysko	A-1068/74	12.09.1974
11.	Mokobody	Mokobody – Kolonia	Osada starożytna i wczesnośredniowieczna	A-252/1069	12.09.1974
12.	Mokobody	Kapuściaki	Osada starożytna i wczesnośredniowieczna	A-253/1070	12.09.1974
13.	Mokobody	Mokobody – Kolonia	Osada wczesnośredniowieczna	A-1072/74	02.10.1974

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data wpisu
14.	Mokobody	Kisielany – Żmichy	Cmentarzysko z wpływów rzymskich	A-987/73	10.01.1973
15.	Mokobody	Kapuściaki	Osada starożytna	A-996/73	15.01.1973
16.	Mokobody	Kapuściaki	Cmentarzysko	A-997/73	15.01.1973
17.	Mordy	Czołomyje	Grodzisko	A-226/940	05.11.1971
18.	Mordy	Krzymosze	Grodzisko	A-448/96	27.03.1996
19.	Suchożebry	Podnieśno	Grodzisko	A-190/775	15.12.1967
20.	Zbuczyn	Krzesk-Królowa Niwa	Grodzisko	A-184/748	24.04.1964

Aneks nr 3 - Wykaz zabytków ruchomych

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data	Ilość
1.	Wiśniew	Domanice	Wyposażenie kościoła pw. Nawiedzenia NMP	B-179	1987	14
2.	Wiśniew	Domanice	Wyposażenie kościoła pw. Nawiedzenia NMP	B-78	1970	16
3.	Wiśniew	Domanice	Wyposażenie kościoła pw. Nawiedzenia NMP: 1. Obraz „Przemiennie Pańskie” 2. Feretron z dwoma obrazami		2010	2

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data	Ilość
			a) „Matka Boska Szkaplerzna” b) „Święty Franciszek”			
4.	Domanice	Domanice	Cztery klasycystyczne nagrobki, położone na dawnym cmentarzu przykościelnym w Domanicach: 30. Nagrobek ks. Józefa Sienkiewicza 31. Nagrobek Kacpra Grosse 32. Nagrobek Teki i Maryi Makowskich 33. Nagrobek Floriana Makowskiego	B-477	2019	4
5.	Domanice	Domanice	Pomnik upamiętniający odzyskanie niepodległości przez Polskę, granit, 1928 r., na działce ewid. 1380	B-457	2018	1
6.	Korczew	Korczew	Polichromia oraz sztukateria z 2 ćw. XIX w. stanowiąca wyposażenie pałacu	B-208	1997	-
7.	Korczew	Knychówek	Rzeźba Ecce Homo, ludowa, drewniana, znajdująca się w kapliczce przydrożnej w Knychówku	B-366	1971	1
8.	Korczew	Knychówek	Rzeźba św. Jana Nepomucena, ludowa, drewniana, znajdująca się w kapliczce przydrożnej w Knychówku	B-368	1971	1
9.	Korczew	Knychówek	Wyposażenie i wystrój kościoła parafialnego pw. Św. Stanisława Biskupa w Knychówku	B-43	2004	10
10.	Korczew	Knychówek	Wyposażenie kaplicy przy pałacu w Korczewie, kaplicy filialnej parafii rzymsko – katolickiej w Knychówku	B-346	1971	3

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data	Ilość
11.	Korczew	Knychówek	Elementy wyposażenia kościoła pw. Św. Stanisława Biskupa Męczennika		2019	3
12.	Korczew	Knychówek	Organy drewniane, cyna, stanowiące wyposażenie kościoła parafialnego		2015	1
13.	Kotuń	Żeliszew	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Trójcy	B-21	2003	23
14.	Kotuń	Oleksin	Pomniki nagrobne na cmentarzu parafialny w Oleksinie: 34. Nagrobek Januarego Suchodolskiego, piaskowiec, marmur, ok. 1875 r. 35. Nagrobek Leokadii Suchodolskiej, piaskowiec, marmur, ok. 1870 r. 36. Nagrobek Zygmunta Suchodolskiego, piaskowiec, marmur, ok. 1875 r.	B-207	1997	3
15.	Kotuń	Oleksin	Dzwon klasycystyczny z 1746 r. na terenie cmentarza przy kościele parafialnym pw. św. Aleksego, Benedykta i Jadwigi w Oleksinie	B-154	1980	1
16.	Kotuń	Żeliszew	Ołtarz główny z kościoła parafii starokatolickiej Mariawitów	B-210	1998	1
17.	Mokobody	Niwiska	Nagrobki na cmentarzu przy kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w Niwiskach: 1. Nagrobek Zygmunta Popławskiego, neoklasycystyczny z 1853 r.,	B-319	1970	2

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data	Ilość
			2. Nagrobek Feliksa Markowskiego, neoklasycystyczny z 1840 r.			
18.	Mokobody	Niwiska	Rzeźba św. Jana Nepomucena, sztuka ludowa, XIX w., drewno w kapliczce przydrożnej na terenie parafii rzymsko – katolickiej w Niwiskach	B-227	1970	1
19.	Mokobody	Niwiska	Filar z herbami, barokowy z XVII w. z piaskowca znajdujący się parku dworskim w Niwiskach	B-278	1970	1
20.	Mokobody	Niwiska	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Niwiskach	B-192	1992	11
21.	Mokobody	Mokobody	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Jadwigi	B-77	1970	44
22.	Mokobody	Niwiska	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Niwiskach	B-280	1970	31
23.	Mokobody	Mokobody	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Jadwigi: Obraz M.B. Budziszynskiej malowany olejem na desce	B-155	1981	1
24.	Mordy	Mordy	Rzeźba św. Floriana, barokowa, 1848 r. znajdująca się w kapliczce przydrożnej	B-492	1971	1
25.	Mordy	Mordy	Rzeźba św. Jana Nepomucena, barokowa, ok. poł. XIX w. znajdująca się w kapliczce przydrożnej	B-370	1971	1
26.	Mordy	Mordy	Wyposażenie kościoła parafialnego św. Michała Archanioła	B-273	1970	39

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data	Ilość
27.	Mordy	Radzików	Organy z około 1870 r. wykonane przez Leopolda Blomberga	B-197	1995	1
28.	Paprotnia	Paprotnia	Obrazy znajdujące się w kościele rzymsko – katolickim pw. Św. Bartłomieja Apostoła: 1. Obraz św. Bartłomieja, 2. Obraz św. Antoniego z Dzieciątkiem	B-120	2007	2
29.	Paprotnia	Paprotnia	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Św. Bartłomieja Apostoła	B-274	1970	12
30.	Paprotnia	Paprotnia	Wyposażenie plebani przy kościele parafialnym pw. Św. Bartłomieja Apostoła	B-275	1970	8
31.	Paprotnia	Hołubla	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w Hołubli	B-76	1970	8
32.	Paprotnia	Hołubla	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w Hołubli – polichromie ścienne z przestrzeni kościoła		2023	
33.	Paprotnia	Hołubla	Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem typu hodogetria z ołtarza głównego kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w Hołubli	B-469	2019	1
34.	Przesmyki	Przesmyki	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Apostoła	B-173	1985	26
35.	Przesmyki	Przesmyki	Rzeźba nieznannej świętej, ludowa, z poł. XIX w., drewniana znajdująca się w kaplicy cmentarnej	B-365	1971	1

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data	Ilość
36.	Przesmyki	Przesmyki	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Apostoła	B-199	1995	5
37.	Siedlce	Pruszyn	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Mikołaja	B-282	1970	34
38.	Siedlce	Chodów	Pomnik w formie krzyża upamiętniający poległych żołnierzy polskich w wojnie polsko – bolszewickiej 1920 r. wykonany w 1936 r. zlokalizowany na terenie Gminnego Ośrodka Kultury w Chodowie, działka ewid. nr 442/4	B-211	2009	1
39.	Siedlce	Stok Lacki	Kapliczka przydrożna o formie krzyża stylizowanego na pień, na działce nr 949/3		2021	1
40.	Skórzec	Skórzec	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Nawrócenia św. Pawła	B-258	1970	52
41.	Skórzec	Skórzec	Obraz „Msza Ojca Stanisława Papczyńskiego, barokowy, k. XVIII w., olej – płótno, znajdujący się klasztorze OO. Marianów przy kościele parafialnym w Skórcu	B-252	1970	1
42.	Skórzec	Skórzec	Rzeźba św. Jana Nepomucena, barok ludowy, pocz. XIX w. w kapliczce przydrożnej	B-253	1970	1
43.	Skórzec	Skórzec	Kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena na terenie działki nr 368		2009	1
44.	Suchożebry	Kownaciska	Figura św. Jana Nepomucena z kapliczki przydrożnej, przełom XVIII i XIX w, na działce ewidencyjnej nr 525	B-324	2012	1

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data	Ilość
45.	Suchożebry	Krynica	Obraz Matki Boskiej Częstochowskiej, malowany na desce, pocz. XX w., znajdujący się w ołtarzu głównym w kościele parafialnym pw. MB Częstochowskiej	B-126	2007	1
46.	Suchożebry	Krynica	Figura MB, piaskowiec, 1907 r. na terenie zespołu dworskiego w Krynicy	B-267	2010	1
47.	Suchożebry	Krześlin	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Św. Mikołaja w Krześlinie: 1. Obraz „Św. Trójca”, późny barok, 2 poł. XVIII w. 2. Obraz „Udzielenie odpustu przez Chrystusa i Matkę Boską zakonnikowi bernardyńskiemu dla klasztoru w Krześlinie”	B-35	2004	2
48.	Suchożebry	Krześlin	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Św. Mikołaja w Krześlinie	B-172	1985	38
49.	Suchożebry	Krześlin	Barokowe rzeźby drewniane, polichromowane i złożone z ołtarza głównego kościoła parafialnego w Krześlinie	B-12	1968	11
50.	Suchożebry	Suchożebry	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny	B-257	1970	11
51.	Suchożebry	Suchożebry	Dwie rzeźby aniołów stojących, barokowe, XVIII w., drewno rzeźbione znajdujące się w dzwonnicy kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny	B-241	1970	2

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data	Ilość
52.	Zbuczyn	Zbuczyn	Obraz Matki Boskiej w towarzystwie św. Stanisława i św. Wawrzyńca z kościoła parafialnego	B-468	2019	1
53.	Wodynie	Wola Wodyńska	Kapliczka przydrożna, murowana, pocz. XX w. z drewnianą figurą św. Michała Archanioła na działce nr ewid. 700	B-236	2010	1
54.	Wodynie	Wodynie	Nagrobek Jana Filipa Carosiego, klasycystyczny, 1799 r., murowany znajdujący się w pobliżu dawnej kaplicy grobowej	B-240	1970	1
55.	Wodynie	Wodynie	Obiekty stanowiące wyposażenie rodowej kaplicy grobowej Załuskich i Newelskich	B-375	2014	3
56.	Wodynie	Seroczyn	Siedem nagrobków na terenie cmentarza parafialnego w Seroczynie		2009	7
57.	Wodynie	Seroczyn	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP	B-276	1970	31
58.	Wodynie	Seroczyn	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP	B-256	1970	39
59.	Wiśniew	Mościbrody	Fortepian wyprodukowany w 1911 r. przechowywany w dworze	B-289	2010	1
60.	Wiśniew	Radomyśl	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Św. Andrzeja z Awelinu	B-59	2005	4

Spis tabel, wykresów, rysunków

<i>TABELA 1. STAN OPRACOWANYCH GMINNYCH EWIDENCJI ZABYTKÓW W GMINACH NA TERENIE POWIATU. ....</i>	<i>61</i>
<i>TABELA 2. DZIAŁANIA DO REALIZACJI W RAMACH POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA POWIATU SIEDLECKIEGO NA LATA 2024-2027.....</i>	<i>68</i>
<i>TABELA 3. WYBÓR MOŻLIWOŚCI POZYSKANIA DOFINANSOWANIA DZIAŁAŃ UJĘTYCH W POWIATOWYM PROGRAMIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU SIEDLECKIEGO NA LATA 2024-2027. ....</i>	<i>74</i>
<i>WYKRES 1. ANALIZA LICZBY ZABYTKÓW UJĘTYCH W REJESTRZE ZABYTKÓW Z TERENU POWIATU SIEDLECKIEGO W PODZIALE NA GMINY.....</i>	<i>53</i>
<i>WYKRES 2. ANALIZA LICZBY ZABYTKÓW UJĘTYCH W REJESTRZE ZABYTKÓW Z TERENU POWIATU SIEDLECKIEGO W PODZIALE NA PEŁNIONĄ FUNKCJĘ.....</i>	<i>53</i>
<i>WYKRES 3. STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE NA TERENIE POWIATU Z PODZIAŁEM NA GMINY.....</i>	<i>57</i>
<i>FOTOGRAFIA 1. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PW. NAWIEDZENIA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY W DOMANICACH.....</i>	<i>32</i>
<i>FOTOGRAFIA 2. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. STANISŁAWA BISKUPA W KNYCHÓWKU. ....</i>	<i>32</i>
<i>FOTOGRAFIA 3. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PW. ŚWIĘTEJ TRÓJCY W ŻELISZEWIE PODKOŚCIELNYM. ....</i>	<i>33</i>
<i>FOTOGRAFIA 4. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. JADWIGI W MOKOBODACH... ..</i>	<i>33</i>
<i>FOTOGRAFIA 5. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PW. WNIEBOWZIĘCIA NMP W NIWISKACH. ....</i>	<i>34</i>
<i>FOTOGRAFIA 6. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. BARTŁOMIEJA W PAPROTNI... ..</i>	<i>35</i>
<i>FOTOGRAFIA 7. WIDOK NA KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI PW. MATKI BOŻEJ RÓŻAŃCOWEJ W ŁYSOWIE.....</i>	<i>35</i>
<i>FOTOGRAFIA 8. WIDOK NA KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI PW. ŚW. JAKUBA APOSTOŁA W PRZESMYKACH. ....</i>	<i>35</i>
<i>FOTOGRAFIA 9. WIDOK NA KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. MIKOŁAJA BISKUPA W PRUSZYNIE.....</i>	<i>36</i>
<i>FOTOGRAFIA 10. WIDOK NA KOŚCIÓŁ NAWRÓCENIA ŚW. PAWŁA APOSTOŁA W SKÓRCU.. ..</i>	<i>36</i>

<i>FOTOGRAFIA 11. WIDOK NA KOŚCIÓŁ ŚW. MARII MAGDALENY W SUCHOŻEBRACH.....</i>	<i>37</i>
<i>FOTOGRAFIA 12. WIDOK NA KOŚCIÓŁ NAWIEDZENIA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY W SEROCZYNIE.....</i>	<i>37</i>
<i>FOTOGRAFIA 13. WIDOK NA KOŚCIÓŁ ŚWIĘTYCH APOSTOŁÓW PIOTRA I PAWŁA W WODYNIACH.....</i>	<i>38</i>
<i>FOTOGRAFIA 14. WIDOK NA KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI PW. MATKI BOSKIEJ CZĘSTOCHOWSKIEJ.....</i>	<i>38</i>
<i>FOTOGRAFIA 15. WIDOK NA KOŚCIÓŁ ŚW. STANISŁAWA I ANIOŁÓW STRÓŻÓW W ZBUCZYNIE.....</i>	<i>38</i>
<i>FOTOGRAFIA 16. WIDOK NA KOŚCIÓŁ MARIAWITÓW P.W. WNIEBOWZIĘCIA NMP W ŻELISZEWIE DUŻYM. ....</i>	<i>39</i>
<i>FOTOGRAFIA 17. WIDOK NA KOŚCIÓŁ ŚWIĘTEGO MICHAŁA ARCHANIOLA W MORDACH.</i>	<i>40</i>
<i>FOTOGRAFIA 18. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MIKOŁAJA W KRZEŚLINIE.....</i>	<i>40</i>
<i>FOTOGRAFIA 20. WIDOK NA KOŚCIÓŁ NARODZENIA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY W HOŁUBLI.....</i>	<i>40</i>
<i>FOTOGRAFIA 19. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PW. ŚW. ALEKSEGO W OLEKSINIE.....</i>	<i>41</i>
<i>FOTOGRAFIA 21. WIDOK NA PAŁAC W KORCZEWIE (ZDJĘCIE WYKONANE PRZED POŻAREM DACHU).....</i>	<i>44</i>
<i>FOTOGRAFIA 22. WIDOK NA PAŁAC W CISIU – ZAGRUDZIU.....</i>	<i>44</i>
<i>FOTOGRAFIA 23. WIDOK NA PAŁAC W MORDACH. ....</i>	<i>45</i>
<i>FOTOGRAFIA 25. WIDOK NA PAŁAC W SEROCZYNIE.....</i>	<i>45</i>
<i>FOTOGRAFIA 27. WIDOK NA DWÓR W GRĘZOWIE.....</i>	<i>46</i>
<i>FOTOGRAFIA 28. WIDOK NA DWÓR W DĄBROWIE. ....</i>	<i>46</i>
<i>FOTOGRAFIA 29. WIDOK NA DWÓR W OSTRÓWKU. ....</i>	<i>47</i>
<i>FOTOGRAFIA 30. WIDOK NA DWÓR W WOLI SUCHOŻEBRSKIEJ.....</i>	<i>47</i>
<i>FOTOGRAFIA 31. WIDOK NA DWÓR W MOŚCIBRODACH.....</i>	<i>48</i>
<i>FOTOGRAFIA 32. WIDOK NA DWÓR W KAMIĘNCU. ....</i>	<i>48</i>
<i>FOTOGRAFIA 33. WIDOK NA DWÓR W KOŁODZIAŻU.....</i>	<i>48</i>
<i>FOTOGRAFIA 34. WIDOK NA DWÓR W SZOSTKU.....</i>	<i>49</i>
<i>FOTOGRAFIA 35. WIDOK NA DWÓR W KRZESKU – MAJĄTKU.....</i>	<i>49</i>
<i>FOTOGRAFIA 36. WIDOK NA DWÓR W TOKARACH.....</i>	<i>50</i>
<i>FOTOGRAFIA 37. WIDOK NA DWÓR W NOWYCH IGANIACH. ....</i>	<i>50</i>
<i>FOTOGRAFIA 38. PRZYKŁAD KAPLICZKI PRZYDROŻNEJ W MIEJSCOWOŚCI NIWISKI (GM. MOKOBODY). ....</i>	<i>52</i>
<i>FOTOGRAFIA 40. MAJÓWKA Z FOLKLOREM.....</i>	<i>59</i>
<i>FOTOGRAFIA 26. WIDOK NA DWÓR W CHLEWISKACH. ....</i>	<i>62</i>
<i>FOTOGRAFIA 24. WIDOK NA PAŁAC W STOKU LACKIM.....</i>	<i>63</i>

<i>FOTOGRAFIA 39. WIDOK NA KRZYŻ W KORCZEWIE.....</i>	<i>64</i>
<i>RYSUNEK 1. WZÓR ZNAKU INFORMACYJNEGO UMIESZCZONEGO NA ZABYTKACH NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW.....</i>	<i>12</i>
<i>RYSUNEK 2. LOGO POMNIKA HISTORII.....</i>	<i>13</i>
<i>RYSUNEK 3. MAPA CYRKUŁU SIEDLECKIEGO Z 1803 R. ....</i>	<i>22</i>
<i>RYSUNEK 4. MAPA POWIATU SIEDLECKIEGO W 1907 R.....</i>	<i>24</i>
<i>RYSUNEK 5. MAPA POWIATU SIEDLECKIEGO W 1935 R.....</i>	<i>25</i>
<i>RYSUNEK 6. HERB POWIATU SIEDLECKIEGO.....</i>	<i>30</i>
<i>RYSUNEK 7. FLAGA POWIATU SIEDLECKIEGO.....</i>	<i>31</i>

Przewodniczący Rady Powiatu

Marek Gorzała